

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τόμος ΙΕ, τεύχος 58 Άνοιξη 2010

Εμπειρικές διαστάσεις και εφαρμογές της Οικονομικής της Ευημερίας

Αναστάσιος Δ. Καραγιάννης*

Περίληψη

Στην σύγχρονη νεοκλασική ανάλυση έχουν εκφρασθεί απόψεις για την ανάγκη οικονομικής κρατικής παρέμβασης γι' αυτό και αναπτύχθηκαν τεχνικές για την εκτίμηση, σε όρους μεταβολής της ευημερίας, αρκετών εμπειρικών περιπτώσεων. Στο παρόν άρθρο, εξετάζονται οι σπουδαιότερες προσπάθειες που έγιναν κυρίως τον προηγούμενο αιώνα ειδικά ταξινομημένες σε διάφορες θεματικές ώστε να εξειδικευθούν εμπειρικά οικονομικές πολιτικές και τρόποι έρευνας που αξιολογούν την μεταβολή της γενικής ευημερίας.

Λέξεις κλειδιά: οικονομική ευημερία, φορολογία, αναδιανομή, ανισοροπία.

Εισαγωγή

Μέσα στην ερμηνευτική της νεοκλασικής ανάλυσης έχουν αναπτυχθεί απόψεις για την ανάγκη οικονομικής κρατικής παρέμβασης που κυρίως δικαιολογήθηκε με βάση τις διάφορες αποτυχίες της αγοράς, των εξω-

* Ο Αναστάσιος Δ. Καραγιάννης είναι Καθηγητής στο Οικονομικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Πειραιώς. Ο συγγραφέας ευχαριστεί τον ανώνυμο κριτή που με τα σχόλιά του βοήθησε στην βελτίωση του κειμένου για το οποίο παραμένει αποκλειστικά υπεύθυνος.

τερικών οικονομικών (και αντιοικονομικών) επιδράσεων και την ανάγκη για παραγωγή δημοσίων αγαθών. Συνεπεία αυτής της απαραίτητης κρατικής οικονομικής παρέμβασης αναπτύχθηκαν τεχνικές για την εκτίμηση, σε όρους μεταβολής της ευημερίας, αρκετών εμπειρικών περιπτώσεων. Στο παρόν άρθρο, εξετάζονται οι σπουδαιότερες προσπάθειες που έγιναν και οι κριτικές που έλαβαν ώστε να εξειδικευθούν εμπειρικά οικονομικές πολιτικές και τρόποι έρευνας που αξιολογούν την μεταβολή της γενικής ευημερίας.¹ Θα διερευνηθούν δηλαδή οι εμπειρικές περιπτώσεις μεταβολής της ευημερίας όπου η οικονομική ανάλυση μπορεί να έρθει αρωγός και να υποδείξει συγκεκριμένες οικονομικές πολιτικές.

Τα θέματα που αναπτύσσονται στην συνέχεια έχουν λάβει κάποια ταξινόμηση τμηματοποίηση, κυρίως για να διευκολυνθεί η συνοχή της ανάλυσης. Ειδικότερα, στο πρώτο τμήμα εξετάζονται οι προτάσεις αξιολόγησης της γενικής ευημερίας όταν αποτυγχάνει η αγορά και όταν επιδρούν εξωτερικές οικονομίες. Στο επόμενο τμήμα, αναλύεται η δυνατότητα της δεύτερης άριστης λύσης σε μη πλήρως αριστοποιημένες καταστάσεις. Στο τρίτο τμήμα, εξετάζεται η ανάλυση κόστους-οφέλους ως τεχνική προσμέτρησης διαφόρων θετικών και αρνητικών επιδράσεων στην γενική ευημερία. Στο τέταρτο τμήμα, παρουσιάζονται διάφορες φορολογικές και δασμολογικές πολιτικές που μειώνουν στο ελάχιστο δυνατόν την γενική ευημερία. Στο τελευταίο τμήμα, εξετάζονται προτάσεις διαχρονικής αλλά και διατοπικής μέτρησης της γενικής ευημερίας.

Η παρουσίαση των σπουδαιότερων συμβολών σε ένα επιστημονικό κλάδο ή πεδίο που επιχειρείται εδώ, χωρίς να βασίζεται πλήρως σε αντικειμενικά κριτήρια αφού η προσωπική άποψη και προτίμηση του συγγραφέα είναι αναπόφευκτες συνιστώσες σε μια τέτοια προσπάθεια, στηρίχθηκε στην επίδραση που είχαν στον σχηματισμό της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας όπως αυτή αναπτύσσεται στα ορθόδοξα σχετικά εγχειρίδια (προπτυχιακά και μεταπτυχιακά). Αφού εξετάστηκαν τα περιεχόμενα αυτών των εγχειριδίων διαπιστώθηκε ποιων οικονομολόγων και σε τι συγκεκριμένο θέμα οι συμβολές άξιζαν να συμπεριληφθούν σε μια ιστορική εξέταση της σύγχρονης σκέψης. Η «λίστα» αυτή επεκτάθηκε και από τις εξής επιπλέον βάσεις δεδομένων: (α) λήφθηκαν υπόψη τα περιεχόμενα άρθρων (και σε εγκυκλοπαίδειες) που είχαν ως στόχο μια συνοπτική παρουσίαση-επισκόπηση (review articles) των «τρεχόντων» θεωριών σχετικού θέματος, (β) γίνθηκαν επιλογές από συλλεκτικούς τόμους άρθρων (special readings) του σχετικού κλάδου, και (γ) εξετάστηκαν τα περιεχόμενα (βάσει του Econ Lit) και επιλέχθηκαν σχετικές μελέτες από τα κυριότερα οικονομικά περιοδικά που αφορούν το θέμα που πραγματευόμαστε. Από αυτές

τις πηγές επιλέχθηκαν οι μελέτες που ως εξετάζονται στο άρθρο και οι οποίες θεωρούμε ότι συνέβαλαν το μέγιστο για την ανάπτυξη του θέματος των εμπειρικών στοιχείων της οικονομικής της ευημερίας.

Εκτροπές της αγοράς: αποτυχίες και εξωτερικές επιδράσεις

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1950, είχαν σε μεγάλο βαθμό αναπτυχθεί όλες εκείνες οι υποθέσεις, τεχνικές και συμπεράσματα που αποδείκνυαν την θεωρητική ύπαρξη της άριστης κατά Pareto ευημερίας. Ο «φονταμεταλισμός» της αγοράς (market fundamentalism), δηλαδή, η «πίστη» ότι οι δυνάμεις της αγοράς που λειτουργούν ελεύθερα και απρόσκοπτα θα οδηγήσουν την οικονομία στην άριστη κατά Pareto κατάσταση, δέχθηκε ήδη από τα μέσα της δεκαετίας αυτής δριμεία κριτική, όχι μόνο λόγω εμπειρικών διαψεύσεων, αλλά και θεωρητικών παραλείψεων και αδυναμιών. Βάσει αυτών των κριτικών άρχισε η επεξεργασία περιπτώσεων που είναι δυνατόν να εμφανίζονται στην αγορά και με την επίδρασή τους να την εκτρέψουν από την πορεία της προς το άριστο αυτό σημείο. Αναγνωρίστηκαν δύο ειδών τέτοιου είδους εμποδίων επίτευξης της άριστης κατά Pareto κατάστασης: οι αποτυχίες της αγοράς κυρίως λόγω θεσμικών αδυναμιών, και οι εξωτερικές οικονομικές επιδράσεις.

Οι λόγω θεσμικών κυρίως αδυναμιών αποτυχίες του συστήματος, όπως τις ανέλυσε ο Bator (1958), λαμβάνουν χώρα όταν: (α) δεν υπάρχουν κάποιες τιμές στην αγορά (αποτυχία ύπαρξης τιμών), (β) όταν τα κίνητρα των ατόμων δεν καταλήγουν σε μεγιστοποίηση κέρδους ή χρησιμότητας (αποτυχία κινήτρων), (γ) εάν ο ανταγωνισμός εκπληρώνεται μόνο από λίγες αποδοτικές επιχειρήσεις (αποτυχία δομής), και (δ) όταν τα άτομα δεν λαμβάνουν μέρος ελεύθερα στις οικονομικές συνδιαλλαγές (αποτυχία λόγω εξαναγκασμού). Η διόρθωση αυτών των αποτυχιών κυρίως εναπόκειται στην καθιέρωση ή βελτίωση του θεσμικού και νομικού περιβάλλοντος που διέπει την λειτουργία της ελεύθερης αγοράς, όπως για παράδειγμα γίνεται στον κλάδο της υγείας (βλ. Arrow, 1963).

Εκτός όμως αυτών των αποτυχιών της ανταγωνιστικής αγοράς, εμφανίζονται και άλλες που κυρίως απορρέουν από την ίδια την ανταγωνιστική διαδικασία, όταν τα άτομα που συμμετέχουν έχουν διαφορετικού εύρους και ισχύος πληροφορίες ή δυνατότητες, ή ακόμη και εάν εμφανίζο-

νται μη τέλειες αγορές, δηλ. περιπτώσεις ασύμμετρης πληροφόρησης (βλ. Akerlof, 1970). Όπως έχει δειχθεί (βλ. Reiter, 1977), εκτός από την συνεπή σχέση ατομικών κινήτρων και λειτουργίας του οικονομικού συστήματος, η χαλάρωση της οποίας μπορεί να οδηγήσει σε μη άριστη κατανομή των πόρων κατά Pareto, ρόλο για την εμφάνιση μιας τέτοιας κατάστασης διαδραματίζει και η άριστη διάχυση των εξατομικευμένων πληροφοριών. Γι' αυτό και η ατελής πληροφόρηση και οι μη ανταγωνιστικές αγορές προκαλούν χρηματικές και μη χρηματικές (π.χ. ατμοσφαιρική ρύπανση) εξωτερικές οικονομίες, για την «θεραπεία» των οποίων είναι αναγκαία η κρατική φορολογική παρέμβαση ώστε να οδεύσει η οικονομία προς το άριστο κατά Pareto (βλ. Greenwald, Stiglitz, 1986, 1991).

Η ύπαρξη εξωτερικών αλλά και εσωτερικών επιδράσεων που ήταν γνωστές από την εποχή των Marshall, Ρίγου αρκετά γρήγορα ελήφθησαν υπόψη ως εμπόδια της επίτευξης του άριστου κατά Pareto. Αν και έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί των εξωτερικών οικονομικών επιδράσεων² που ενδιαφέρουν τα οικονομικά της ευημερίας (οι εσωτερικές επιδράσεις απορροφούνται από την μεγιστοποιητική στρατηγική των επιχειρήσεων και του ανταγωνισμού, βλ. Varian, 1994), τρία συστατικά τους φαίνεται να είναι γενικά αποδεκτά από τους ερευνητές: (α) οι χρησιμότητες ενός ατόμου εξαρτώνται από τις χρησιμότητες ενός άλλου (αλληλεξάρτηση χρησιμότητων), (β) λαμβάνουν χώρα ενέργειες ενός ατόμου που έχουν (θετικό ή αρνητικό) αντίκτυπο σε κάποιο άλλο άτομο, χωρίς όμως να μετατρέπονται σε ανταμοιβή ή αποζημίωση, και (γ) υπάρχουν ατέλειες στην απόκτηση και διάχυση των πληροφοριών της αγοράς μεταξύ των οικονομούντων ατόμων (βλ. Meade, 1952, Scitovsky, 1954, Greenwald, Stiglitz 1986). Η ύπαρξη κυρίως της (β) κατάστασης ώθησε τους Buchanan, Kafoglis (1963) να διαπιστώσουν ότι εάν ο παραγωγός που δημιουργεί τις θετικές εξωτερικές οικονομίες δεν ανταμείβεται, τότε δεν θα έχει και κίνητρο να μεγιστοποιεί την παραγωγή του στο επιθυμητό κοινωνικό επίπεδο. Σε γενικές γραμμές, όπως εξηγεί ο Arrow (1971), οι εξωτερικές επιδράσεις στην ουσία υφίστανται λόγω αποτυχιών της αγοράς να εξωτερικεύσει με σχετικές τιμές ορισμένες οικονομικές ενέργειες ή καταστάσεις.³

Από τους ερευνητές της οικονομικής της ευημερίας (π.χ. βλ. Baumol, 1952, σελ. 52, 75-6, Scitovsky 1954, Bator 1958, Chenery 1959) αναγνωρίστηκαν και αναλύθηκαν οι εξής εξωτερικές οικονομικές επιδράσεις: (1) Η χρησιμότητα που απολαμβάνει ένα άτομο από την κατανάλωση κάποιων αγαθών μπορεί να εξαρτάται και από την χρησιμότητα που απολαμβάνουν τα άλλα άτομα από την κατανάλωση των αγαθών αυτών. Για παράδειγμα, το υψηλό εισόδημα ή η μεγάλη ποικιλία καταναλωτικών αγαθών

κάποιων ατόμων επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά την χρησιμότητα ενός άλλου ατόμου (βλ. Drakopoulos, Karayiannis 2007). (2) Η ικανοποίηση ενός ατόμου μπορεί να επηρεασθεί από κάποια παραγωγική διαδικασία (π.χ. ατμοσφαιρικοί ρύποι των βιομηχανιών). (3) Η παραγωγή και κατανάλωση δημοσίων αγαθών που δεν παράγονται βάσει της ισότητας οριακού κόστους και τιμών, προκαλεί επιδράσεις στην χρησιμότητα αλλά και στην παραγωγική ικανότητα των ατόμων. (4) Η παραγωγή κάποιου ατόμου μπορεί να επηρεασθεί από τις ενέργειες κάποιου άλλου και να έχουμε αυξανουσες αποδόσεις (π.χ. εφευρέσεις, τεχνολογία). (5) Η παραγωγική διαδικασία μπορεί να επηρεασθεί θετικά ή αρνητικά από κάποια άλλη παραγωγική διαδικασία (π.χ. παραγωγή λουλουδιών και μελιού).

Οι εξωτερικές οικονομικές επιδράσεις κατανάλωσης, δηλ. οι 1, 2, 3 περιπτώσεις, μπορεί να προκαλούνται από εσκεμμένες ενέργειες των επιχειρήσεων, οφείλονται όμως και στην ψυχολογία των ατόμων. Οι επιχειρήσεις είναι σε θέση με διάφορες πρακτικές που διαθέτουν, κυρίως με την διαφήμιση, να εξασθενούν την «κυριαρχία του καταναλωτή», ο οποίος πλέον δεν εξισώνει την τιμή του αγαθού με την οριακή χρησιμότητα που απολαμβάνει από τα χαρακτηριστικά αυτού του αγαθού. Αυτό οφείλεται στο ότι, όπως τόνισαν οι Duesenbery (1949), ο Leibenstein (1950), κ.α., υπάρχει έντονη καταναλωτική συνήθεια και μίμηση που δεν επιτρέπει την εξαγωγή ατομικής συνάρτησης χρησιμότητας ανεξάρτητης από την κατανάλωση των άλλων ατόμων- κάτι που όμως δεν αποκλείει την εξαγωγή μιας καλά καθορισμένης καμπύλης ζητήσεως όπως έδειξε ο Pollack (1976). Δεν συνιστάται όμως (π.χ. βλ. Baumol, 1965, σ. 29) κρατική παρέμβαση που σκοπό θα έχει τον περιορισμό ή την τιθάσευση της κυριαρχίας του καταναλωτή με το δικαιολογητικό της εξοικονόμησης πόρων ή της «καλύτερης» χρησιμοποίησής τους.

Το δόγμα της «κυριαρχίας του καταναλωτή» είχε ήδη αμφισβητηθεί από τους θεσμικούς και ειδικότερα τον Veblen βάσει του αποτελέσματος της επιδεικτικής κατανάλωσης (βλ. Drakopoulos, Karayiannis 1999, σ. 69, Karayiannis, Young 2003). Αργότερα, ο Galbraith (1958, κεφ. XI), ανέπτυξε το αποτέλεσμα εξάρτησης του καταναλωτή από τις καταναλωτικές συνήθειες των ομοίων του και από την καταναλωτική «προπαγάνδα» των επιχειρήσεων. Επίσης, ο Scitovsky (1960, 1962) ανέλυσε με ποιο τρόπο οι μεγάλες επιχειρήσεις διαμορφώνουν όμοιες καταναλωτικές συμπεριφορές, περιορίζοντας την ποικιλία των προϊόντων και ως εκ τούτου τις καταναλωτικές επιλογές. Ο Lerner (1972), εξήγησε με πολύ γλαφυρό τρόπο πως όχι μόνο οικονομικοί αλλά και κοινωνιολογικοί παράγοντες μπορούν να μειώσουν την «κυριαρχία του καταναλωτή». Με μια ευρύτερη και περισσότερο

ανθρωπολογική εξήγηση, ο Bowles (1998), δικαιολογεί ως ενδογενή πηγή επίδρασης στις καταναλωτικές και άλλες οικονομικές προτιμήσεις, τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά που με την σειρά τους επηρεάζονται από διάφορους θεσμούς. Αυτήν ακριβώς την δυνατότητα επίδρασης στον σχηματισμό των καταναλωτικών προτιμήσεων από πλευράς του κράτους είχε επισημάνει ο Scitovsky (1972), όταν υποστήριξε ότι θα πρέπει να επιδοτούνται οι καλές τέχνες ώστε να βελτιωθούν ως προς το «γούστο τους» οι καταναλωτικές προτιμήσεις. Αντίθετα προς αυτές τις θέσεις, οι Stigler, Becker (1977) δεν αποδέχονται το επιχείρημα ότι οι καταναλωτικές προτιμήσεις μεταβάλλονται διαμέσου μη οικονομικών (δηλ. τιμών, εισοδήματος) μεταβλητών, όπως είναι η μόδα και η διαφήμιση.

Όσον αφορά το θέμα του ρόλου της διαφήμισης στις συνθήκες παραγωγής των επιχειρήσεων και στην συμπεριφορά των καταναλωτών είναι πολύ ευρύ και δεν θα αναλυθεί εδώ εκτενώς. Είναι σκόπιμο όμως να επισημανθούν κάποιες ενδιαφέρουσες έρευνες σχετικά με τις επιπτώσεις της διαφήμισης στην γενική ευημερία. Για παράδειγμα, ο Kaldor (1949-50) αλλά και άλλοι μετά από αυτόν (βλ. π.χ. Doyle 1963, Taylor, Weiserbs 1972), αφού εντόπισαν τις θετικές (μαζικοποίηση παραγωγής, μείωση ανεργίας, σταθεροποίηση ζήτησης, ευρύτερη διάχυση καταναλωτικών πληροφοριών, κ.ά) και αρνητικές (αύξηση ολιγοπωλιακής ισχύος, αύξηση δαπανών παραγωγής, σπατάλη πόρων, κ.ά) επιπτώσεις της διαφήμισης, τόνισαν ότι είναι απαραίτητη και λόγω της ελευθερίας του τύπου και των μέσων μαζικής ενημέρωσης που εξασφαλίζει. Λίγο αργότερα, οι Dixit, Norman (1976) διερεύνησαν την επίδρασή της διαφήμισης ως παράγοντα που αυξάνει την πληροφόρηση των καταναλωτών αλλά και μεταβάλει την ελαστικότητα ζήτησής τους για τα διαφημιζόμενα προϊόντα και κατ' επέκταση την ευημερία τους. Από το άλλο μέρος, στην περίπτωση του μονοπωλίου, οι Kotowitz, Mathewson (1979), έδειξαν ότι όχι μόνο δεν προσφέρεται η απαραίτητη πληροφόρηση με την διαφήμιση, αλλά και αυτή στοχεύει κυρίως στην ενδυνάμωση του καταναλωτικού αποτελέσματος της επίδειξης (conspicuous consumption effect).

Παρ' όλα αυτά ο κρατικός έλεγχος της διαφήμισης που έχει προταθεί από αρκετούς, είτε για λόγους ανεξαρτησίας του καταναλωτή ή για μείωση της σπατάλης των πόρων, είναι θέμα που ενέχει πολλές αξιολογικές κρίσεις. Θα πρέπει όμως να επισημανθεί ότι όσο περισσότερο επιζητείται η κρατική παρέμβαση και έλεγχος και όσο μεταφέρονται αποφάσεις από τα άτομα στους κρατικούς λειτουργούς, τόσο αποδυναμώνεται η ατομική ελευθερία και η «κυριαρχία του καταναλωτή». Με πολύ σαφή τρόπο ο Moore (1969) έδειξε ότι εάν οι πράξεις ενός ατόμου (π.χ. δημό-

σια ομιλία) δεν δημιουργούν εξωτερικές οικονομικές επιβαρύνσεις στους άλλους, ενώ το κόστος των πράξεων του αντισταθμίζεται με κάποια θετική χρησιμότητα που απολαμβάνει από τις πράξεις του αυτές, τότε δεν μειώνεται η συνολική ευημερία. Με άλλα λόγια, η ελευθερία εκδήλωσης του ατόμου αυξάνει την γενική ευημερία εάν δεν προκαλεί αρνητικές εξωτερικές επιδράσεις.

Εκτός αυτών, παρατηρούνται εξωτερικές επιδράσεις στην κατανάλωση στην περίπτωση της ύπαρξης δημοσίων αγαθών που οδηγούν στην εμφάνιση του προβλήματος της ελεύθερης χρήσης ή του λαθρεπιβάτη (free riding problem) όπου εσκεμμένα οι καταναλωτές αποφεύγουν να πληρώσουν, όπως επίσης και λόγω της διαφοράς μεταξύ ιδιωτικού και κοινωνικού κόστους-οφέλους. Ο Olson (1965, σελ. 24-5) έδειξε ότι το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη συνήθως λαμβάνει χώρα, λόγω του στενού ατομικού συμφέροντος, σε ομάδες ατόμων που αποσκοπούν στην επίτευξη ενός στόχου χωρίς όμως να υπάρχει εξαναγκαστική συμμετοχή των ατόμων. Το πρόβλημα αυτό επισήμανε (όπ. παρ. σελ. 60-4) ότι είναι εντονότερο, όταν: (α) δεν υφίστανται θεσμικές καταναγκαστικές διευθετήσεις για τα μέλη της ομάδας που παράγει ένα συλλογικό (δηλ. δημόσιο) αγαθό, (β) οι ομάδες απαρτίζονται από πάρα πολλά μέλη και είναι ευκολότερο να διαφεύγουν μερικά από τις υποχρεώσεις τους, και (γ) όταν τα άτομα που αποτελούν την ομάδα έχουν διαφορετική οικονομική ισχύ αφού τα μικρότερης ισχύος άτομα συνήθως «εκμεταλλεύονται» στην παραγωγή του συλλογικού αγαθού τα μεγαλύτερης ισχύος άτομα.

Οι εν λόγω εξωτερικές επιδράσεις, μπορεί να οδηγήσουν σε μη αριστοποιητικές καταναλωτικές (ή αποταμιευτικές) αποφάσεις λόγω της υπερεκτίμησης του παρόντος έναντι του μέλλοντος. Σε αυτές τις περιπτώσεις που δεν συνυπάρχουν όλες οι προϋποθέσεις για την επίτευξη του κατά Pareto άριστου σημείου, σύμφωνα με τον Baumol (1952, σελ. 128-34, 1965, σελ. 20-2), είναι δύσκολο να αποτιμηθούν οι παρεκκλίσεις ώστε διαμέσου φορολογίας, επιδοτήσεων και παραγωγής ανάλογων δημοσίων αγαθών, να οδηγηθούμε στο επιθυμητό αυτό σημείο. Ο Baumol (1952, σελ. 135-9), ακολουθώντας τις Κεϋνσιανές προτάσεις προς επίτευξη πλήρους απασχόλησης, θεώρησε ότι και η μη αυτόματη αποκατάσταση του συστήματος στην επιθυμητή αυτή ισορροπία, καταδεικνύει μια παρέκκλιση από την άριστη ευημερία, γι' αυτό και είναι δικαιολογημένη η κρατική παρέμβαση. Οι διάφορες όμως κρατικές παρεμβάσεις στην οικονομία διαμέσου των σχετικών νόμων που θεσπίζονται, επιδρούν στην επίτευξη της άριστης κατάστασης κατά Pareto όπως έχει δείξει ο Mishan (1967). Γι' αυτό και θα πρέπει και οι νόμοι αυτοί να αξιολογούνται και ως

προς τις οικονομικές επιπλοκές και διαστρεβλώσεις που μπορεί να προκαλούν. Για το ίδιο θέμα ο Samuelson (1954), βασιζόμενος σε συνθήκες ανταγωνιστικής ισορροπίας και με εργαλεία την καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων και την συνάρτηση ευημερίας, υποστήριξε ότι η αγοραία λειτουργία δεν μπορεί να καταλήξει σε ένα σύστημα άριστης παραγωγής δημοσίων αγαθών που να υπεισέρχονται στην συνάρτηση χρησιμότητας όλων των ατόμων.⁴ Μάλιστα, προειδοποίησε ότι κάτω από το ατομικό συμφέρον τα άτομα έχουν κίνητρο να μην φανερώνουν τις αληθινές τους προτιμήσεις και ανάγκες για την παραγωγή δημοσίων αγαθών για τα οποία θα κληθούν να πληρώσουν.⁵

Την θεωρητική προσπάθεια υπολογισμού των άριστων μέτρων για την αποκατάσταση ή διόρθωση της κατά Pareto ευημερίας, από την πλευρά της κατανάλωσης, συνέχισε ο Dolbear (1967). Ο συγγραφέας αυτός, κάτω από ορισμένες υποθέσεις, έδειξε ότι οι νομικές ρυθμίσεις στην περίπτωση εξωτερικών επιβαρύνσεων ίσως είναι αποτελεσματικότερες- δηλ. ωθούν την οικονομία προς το άριστο κατά Pareto- παρά η επιβολή φόρων το άριστο ύψος των οποίων είναι δύσκολο κατά περίπτωση να υπολογισθεί. Σε σχέση με το θέμα της βέλτιστης φορολογίας, οι Diamond, Mirrlees (1971), υποστήριξαν ότι μπορεί να επιβληθεί μείγμα φόρων που να μην απομακρύνει την οικονομία από την άριστη παραγωγική αποτελεσματικότητα κατά Pareto. Επίσης, ο Sandmo (1975) τόνισε ότι με συνδυασμό άμεσων και έμμεσων φόρων μπορεί να μειωθούν τα αρνητικά αποτελέσματα των εξωτερικών επιδράσεων κατανάλωσης και να έχουμε την επίτευξη μιας δεύτερης άριστης λύσης. Παραπλήσια, οι Boskin, Sheshinski (1978), υποθέτοντας ότι τα άτομα σταθμίζουν την ευημερία τους σε σχέση με την κατανάλωση των άλλων, επιχείρησαν να υπολογίσουν το άριστο ύψος αμέσων φόρων που διαμέσου της αναδιανομής δεν οδηγούν σε σημαντική μείωση της συνολικής ευημερίας.⁶

Έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες για να αναπτυχθούν θεωρίες ή εργαλεία για την αποκατάσταση της άριστης κατά Pareto παραγωγής που δεν πραγματοποιείται λόγω των εξωτερικών επιδράσεων (δηλ. λόγω των 3, 4, 5 περιπτώσεων). Οι περισσότερες από αυτές στρέφονται στην εξωτερική (δηλ. από θεσμούς ή οικονομικές μονάδες εκτός του συστήματος της αγοράς) παρά στην εσωτερική δυνατότητα (δηλ. συμφωνίες μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών στις εξωτερικές οικονομίες) αποκατάστασης ή διόρθωσης της ισορροπίας. Για παράδειγμα, ο Meade (1952), ο Nath (1969, κεφ. IV) και ο Baumol (1972), υποστήριξαν ότι με τον μηχανισμό της φορολογίας, των επιδοτήσεων αλλά και των άμεσων παρεμβάσεων,⁷ είναι δυνατόν να κατευθυνθεί η οικονομία προς την κατά Pareto

άριστη κατάσταση. Μάλιστα, ο Baumol (όπ. παρ.), υποστήριξε ότι ακόμη και σε περιπτώσεις που οι εξωτερικές οικονομίες που παράγονται είναι της φύσης ενός δημόσιου αγαθού (δηλ. καταναλώνεται ταυτοχρόνως από πολλούς), η φορολογία μπορεί να ωθήσει την οικονομία σε μια κοινωνικά άριστη κατανομή των πόρων. Αντίθετα, οι Buchanan, Stubblebine (1962), Plott (1966), Goetz, Buchanan (1971), έδειξαν ότι οι εξωτερικές επιδράσεις της παραγωγής είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να διορθωθούν διαμέσου των φόρων και των επιδοτήσεων ώστε να επιτευχθεί το κατά Pareto άριστο.

Στο πλαίσιο αυτό θεωρητικής διερεύνησης, ο Arrow (1962), υιοθετώντας την θέση ότι η βασική έρευνα δημιουργεί τεχνολογική πρόοδο, διαπίστωσε ότι τα κοινωνικά της οφέλη είναι υψηλότερα από τα ιδιωτικά (περίπτωση αναποτελεσματικότητας). Επίσης, επισήμανε ότι λόγω της αβεβαιότητας, της ατελούς γνώσης και των μονοπωλιακών καταστάσεων της αγοράς, επενδύεται σε αυτή την έρευνα λιγότερο από το κοινωνικά επιθυμητό ποσό. Για τους λόγους αυτούς, πρότεινε την ανάληψη δαπανών από το κράτος για την ενίσχυση της βασικής επιστημονικής έρευνας ως μέτρο εξίσωσης του ιδιωτικού με το κοινωνικό όφελος. Στο ίδιο πνεύμα, ο Worcester (1969), εξέτασε τις εξωτερικές τεχνολογικές (μεταβολή συναρτήσεων παραγωγής) και χρηματικές (μεταβολή κόστους εισροών) επιδράσεις στις διάφορες μορφές αγορών. Από την ανάλυσή του προκύπτει, ότι σε ορισμένες από τις περιπτώσεις αυτές (κυρίως με χρηματικές οικονομίες στον τέλει ανταγωνισμό) η οικονομία μπορεί να επιτύχει άριστο καταμερισμό των πόρων. Παρόμοια, οι Dasgupta, Stiglitz (1988) κατέστησαν σαφές ότι η κούρσα των δικαιωμάτων ευρεσιτεχνίας μπορεί να οδηγήσει τις επιχειρήσεις να επενδύουν αναποτελεσματικά τα κεφάλαιά τους σε έρευνα και ανάπτυξη (R & D) και να εγκαθιδρυθούν ψευδο-μονοπωλιακές καταστάσεις λόγω αποθάρρυνσης των δυνητικών ανταγωνιστών.

Σε περίπτωση που δημιουργούνται λόγω διαφόρων εξωτερικών οικονομιών, ιδιωτικά μονοπώλια και ολιγοπώλια είχαν αναπτυχθεί ποικίλες απόψεις για την κρατικοποίησή τους. Για παράδειγμα, ο Meade (1944), μολονότι αναγνώρισε ότι οι διευθυντές των κρατικοποιημένων μονοπωλίων μπορεί να μην είναι ικανοί και επαρκείς να επιτύχουν αριστοποιητικές καταστάσεις, υποστήριξε ότι σε γενικές γραμμές με την πολιτική αυτή θα μειωθεί το μερίδιο των κερδών και θα αυξηθεί της εργασίας, με συνέπεια την βελτίωση της γενικής ευημερίας. Αντίθετα, ο Fleming (1944), τόνισε ότι εντός αυτών των επιχειρήσεων δεν θα αναπτυχθούν αποτελεσματικά κίνητρα για τεχνολογική βελτίωση και άριστη αποδοτικότητα. Από την εμπειρία πολλών οικονομιών μάλλον επιβεβαιώθηκαν οι επιφυ-

λάξεις του πρώτου και οι προειδοποιήσεις του δεύτερου από αυτούς τους οικονομολόγους.

Είναι πάντως γεγονός, ότι η μονοπωλιακή και ολιγοπωλιακή διάρθρωση της αγοράς δεν επιφέρει μειώσεις ευημερίας μόνο λόγω αυξανόμενης τιμής και περιορισμένης ποσότητας, αλλά και εξαιτίας της μη άριστης κατανομής των πόρων και της σπατάλης για την προστασία της μονοπωλιακής ισχύος. Μάλιστα, η απώλεια ευημερίας λόγω της κακής κατανομής των πόρων έχει υπολογισθεί με πολύ συντηρητικές και περιορισμένου εύρους μετρήσεις λιγότερο από το 1/10 του 1% του ΑΕΠ για τις ΗΠΑ (βλ. Harberger, 1954). Με πληρέστερες μετρήσεις που περιλαμβάνουν περισσότερες μεταβλητές η απώλεια αυτή αναβιβάσθηκε από τον Carson (1975) για τις Η.Π.Α. στο 3,2% του Α.Ε.Π. και από τους Cowling, Mueller (1978) στο 7%, ενώ για την Μ. Βρετανία στο 3%. Ο Bergson (1973) ανέλυσε πολλές θεωρητικές επιπτώσεις της επίδρασης του μονοπωλίου στην απώλεια ευημερίας και προειδοποίησε για τις πολύπλοκες καταστάσεις που συνοδεύουν τις εμπειρικές μετρήσεις αυτής της απώλειας.⁸

Εκτός όμως των παραπάνω αιτιών πρόκλησης εξωτερικών επιδράσεων τις οποίες καλείται να διορθώσει το κράτος, υπάρχουν και κάποιου είδους παρεκκλίσεις που προκαλούνται καθαρά από τις κρατικές παρεμβάσεις. Την θέση αυτή ανέπτυξε ο Coase (1960, σελ.290-1) ο οποίος εκτός του ότι επεσήμανε το υψηλό κόστος της λήψης αποφάσεων και ελέγχου των κυβερνητικών ρυθμίσεων λόγω της γραφειοκρατίας, της πίεσης ομάδων συμφερόντων, κ.ά., τόνισε ότι πολλές κυβερνητικές ρυθμίσεις και ενέργειες προκαλούν από μόνες τους εξωτερικές επιδράσεις που εκτρέπουν- εάν όλα τα άλλα λειτουργούν άριστα- την οικονομία από την κατάσταση της μέγιστης ευημερίας. Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας πολιτικής είναι η πληθωριστική χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών που όπως έχει δειχθεί (και με την μέθοδο υπολογισμού της μείωσης του καταναλωτικού πλεονάσματος) οδηγεί σε μείωση της ευημερίας (π.χ. βλ. Bailey 1956, Lucas 2000). Οι αρνητικές συνέπειες του υψηλού πληθωρισμού στην ευημερία σχετίζονται με την καταστρατήγηση του άριστου σημείου παρακράτησης χρήματος, με την εκροή κεφαλαίων, με την ενδυνάμωση της αβεβαιότητας, κ.λπ.⁹ Η πληθωριστική πολιτική έχει επισημανθεί, σε γενικές γραμμές, ότι σε μεγάλο βαθμό είναι περισσότερο αποτέλεσμα πολιτικών σκοπιμοτήτων και λιγότερο μέτρο αναπροσαρμογής οικονομικών μεταβλητών. Στο εξηγητικό αυτό πλαίσιο εντάσσονται οι διαπιστώσεις ότι η αύξηση των δημοσίων δαπανών πριν την προεκλογική περίοδο σηματοδοτούν ένα πολιτικό κύκλο που προκαλεί οικονομικές ανισορροπίες (βλ. Nordhaus 1975). Επίσης, σχετίζεται με την «προτίμηση» των κυβερ-

νήσεων υπέρ των ελλειμματικών προϋπολογισμών (βλ. Buchanan, Wagner, 1978), κάτι που εκτρέπει τους οικονομικούς μηχανισμούς από την τάση τους να στρέφουν την οικονομία προς το άριστο κατά Pareto. Δεν είναι όμως απαραίτητο η κρατική πολιτική να είναι τόσο εμφανώς λανθασμένη, ώστε να προκαλεί ανισορροπίες και αρνητικές παρενέργειες στην οικονομία. Ακόμη και μικρές διαστρεβλωτικές επιδράσεις, σε ορισμένες περιπτώσεις, αρκούν. Κάτι τέτοιο συμβαίνει (βλ. Karayiannis 1995, Drakopoulos, Karayiannis 1999α), όταν υπάρχει η δυνατότητα διαμέσου της κρατικής πολιτικής να λειτουργούν μηχανισμοί επιλογής δημοσίων υπαλλήλων που δεν εξασφαλίζουν αξιοκρατία. Στην περίπτωση αυτή είναι καταφανής η αρνητική επίδραση του δημοσίου τομέα στην γενική ευημερία, αφού μειώνεται η αποτελεσματικότητα της οικονομίας.

Όταν υφίστανται εξωτερικές επιδράσεις που προκαλούν τα δημόσια αγαθά ή οι υπηρεσίες και ειδικότερα της κοινής ωφέλειας όπου το οριακό κοινωνικό κόστος και όφελος διαφέρουν από το ιδιωτικό, έχει προταθεί (π.χ. βλ. Henderson, 1947, σελ. 542, 549, 560), η ίδρυση δημόσιας επιχείρησης χρηματοδοτούμενης από τα δημόσια έσοδα. Η επιχείρηση όμως αυτή θα πρέπει να λειτουργεί ανεξάρτητα από πολιτικές και κομματικές σκοπιμότητες και επιδράσεις. Η σημασία των δημοσίων αγαθών στην διαμόρφωση της γενικής ευημερίας είναι πολύ μεγάλη και κυρίως εμπίπτει στον τομέα των δημοσίων οικονομικών γι' αυτό και η περαιτέρω σχετική διερεύνηση υπάρχει κίνδυνος να θέσει εκτός θέματος την παρούσα ανάλυση.

Πέραν από τις παραπάνω μεμονωμένες διερευνήσεις για τις καταναλωτικές ή τις παραγωγικές εξωτερικές επιδράσεις, ο Meade (1979, σελ. 27-42), εξέτασε τις εξής που προκαλούν μεταβολή στο ύψος ή την διανομή του εισοδήματος: (α) όταν η ίδια οικονομική μεταβλητή υπεισέρχεται στις συναρτήσεις χρησιμότητας ή και κόστους δύο ατόμων, (β) όταν υπάρχει χαλαρή ή ακαθόριστη ιδιοκτησία σε κάποιο παραγωγικό συντελεστή, (γ) όταν υφίσταται κόστος οργάνωσης μιας αγοράς, (δ) όταν επιβάλλονται φόροι για εισπρακτικούς μόνο σκοπούς, (ε) όταν υπάρχουν περιορισμοί ή θεσμοί που δημιουργούν μονοπώλιο, και (στ) όταν λάβουν χώρα ενέργειες ή καταστάσεις που επηρεάζουν και κατευθύνουν τις προτιμήσεις των ατόμων. Τα άτομα βέβαια δημιουργούν διάφορους θεσμούς (π.χ. ομάδες, οικογένεια, συνεταιριστικές επιχειρήσεις, κ.λπ) για να εσωτερικεύσουν αυτές τις εξωτερικές (θετικές ή αρνητικές) επιδράσεις που μεταβάλλουν το εισόδημά τους. Πέραν όμως από αυτό, όπως έδειξε ο Meade (1979, σελ.62-8), όταν υφίστανται εξωτερικές επιβαρύνσεις απαιτείται όχι μόνο φορολογική πολιτική ή και πολιτική επιδοτήσε-

ων, αλλά και πολιτική χορήγησης αδειών για να αμβλυνθούν οι διαφορές μεταξύ ατομικού και κοινωνικού κόστους και οφέλους. Σε γενικές γραμμές, έχει υποστηριχθεί ότι υπάρχει η δυνατότητα με εφ' άπαξ φόρους και επιδοτήσεις στα άτομα να επιτευχθεί μια άριστη κατά Pareto κατάσταση της οικονομίας. Η θέση αυτή έχει αποκληθεί ως «το δεύτερο θεμελιώδες θεώρημα της οικονομικής της ευημερίας» (Feldman, 1987, σ. 891).

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι νεοκλασικοί αναγνωρίζουν ως σημαντικούς λόγους που δικαιολογούν την κρατική οικονομική παρέμβαση για την επίτευξη της μέγιστης ευημερίας ή την σύγκλιση προς αυτή, τις αιτίες αποτυχίας της αγοράς λόγω των διαφόρων εξωτερικών επιδράσεων και την παραγωγή αναγκαίων δημοσίων αγαθών. Διάμεσου της αναγνώρισης αυτών των σημαντικών κρατικών οικονομικών παρεμβάσεων άρχισε να αναπτύσσεται μια ευρεία εμπειρική διερεύνηση. Εντός αυτής εξετάζονται συγκεκριμένες οικονομικές τεχνικές και πολιτικές σε όρους μεταβολής της ευημερίας, τις σημαντικότερες από τις οποίες θα δούμε στη συνέχεια.¹⁰

II. Δεύτερη άριστη λύση

Μια από τις πρώτες προσπάθειες να προσδοθεί περισσότερος ρεαλισμός στα οικονομικά της ευημερίας επιχειρήθηκε από την σύγκριση ατελών εμπειρικών καταστάσεων με το θεωρητικό «δέον γενέσθαι», που επιχείρησαν οι Lipsey, Lancaster (1956) με την προσέγγιση της «δεύτερης άριστης λύσης» (second best solution). Με την προσέγγιση αυτή συμπεραίνεται ότι εάν δεν ισχύουν όλες οι ανταγωνιστικές συνθήκες για την επίτευξη ενός κατά Pareto αρίστου (στην παραγωγή ή στην κατανάλωση), τότε η δεύτερη άριστη λύση σημαίνει ότι δεν πρέπει να επιχειρηθεί να ισχύσουν όλες οι άλλες ανταγωνιστικές συνθήκες.¹¹ Για παράδειγμα, εάν σε μια οικονομία οι περισσότεροι κλάδοι παράγουν σε κατάσταση όπου η τιμή υπερβαίνει το οριακό κόστος, τότε δεν είναι επωφελές στους λίγους κλάδους που απομένουν να ορισθεί άλλη αρχή ισορροπίας πέραν από αυτή. Από το άλλο μέρος όμως, εάν οι παρεμβάσεις της οικονομικής πολιτικής προκαλούν διαμέσου της φορολογικής ή της δασμολογικής πολιτικής σοβαρές διαστρεβλώσεις στην οικονομική ευημερία, θα είναι επωφελέστερο να μειωθούν αυτές οι παρεμβάσεις για να υιοθετηθεί η δεύτερη άριστη λύση (βλ. Bertrand, Vanek 1971).

Η προσέγγιση της δεύτερης άριστης λύσης μπορεί επίσης να υιοθετηθεί και στην περίπτωση των εξωτερικών επιδράσεων. Για παράδειγμα, όπως διαπίστωσε ο Coase (1960), όταν δεν είναι εφικτό να έλθουν σε αμοιβαία συμφωνία τα δύο μέρη που εμπλέκονται στις εξωτερικές επιδράσεις έτσι ώστε το ένα μέρος να ανταμείψει ή να συνεργασθεί με το άλλο. Το ίδιο συμβαίνει, όπως έδειξε ο Turvey (1963β), όταν η ανεύρεση της κατάλληλης φορολογικής επιβάρυνσης ή επιδότησης είναι υψηλού κόστους διαδικασία που υπερβαίνει τα οφέλη από μια διακοπή των δραστηριοτήτων.

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις, εάν κάποιο άτομο δεν ακολουθεί αριστοποιητικούς κανόνες και η δράση του μπορεί να διαχωρισθεί από των άλλων, η οικονομία, όπως υποστήριξαν οι Davis, Whinston (1965), να μπορεί να λειτουργήσει προσανατολιζόμενη σε αριστοποιητικές καταστάσεις. Επίσης, γενικεύοντας το εν λόγω θέμα, οι Baumol, Bradford (1970, σελ.268-271), έδειξαν ότι μπορεί να επιτευχθεί μια οιονεί άριστη κατανομή των πόρων όταν υπάρχει αναλογική παρέκκλιση όλων των τιμών από το οριακό τους κόστος. Κάτι τέτοιο μπορεί να λάβει χώρα με την φορολόγηση (άμεση ή έμμεση) όπου επιβαρύνονται οι τιμές (η άμεση φορολόγηση είναι έμμεσος φόρος εργασίας) με αναλογική απόκλιση από το οριακό τους κόστος. Διευκρίνισαν επιπλέον, ότι η απόκλιση του επιπέδου ευημερίας που μπορεί να επιτευχθεί σε μη αριστοποιητικές συνθήκες τιμών -κόστους από το αντίστοιχο άριστο επίπεδο ευημερίας κατά Pareto, θα είναι ελάχιστη εάν οι σχετικές ποσότητες των παραγομένων αγαθών αντιστοιχούν αναλογικά σε αυτές που θα είχαν παραχθεί υπό άριστες συνθήκες. Μέσα στα ερευνητικά πλαίσια της εύρεσης δεύτερων άριστων λύσεων βρίσκεται και η προσπάθεια διαφόρων ερευνητών (βλ. Scheshinski, 1986) να αναπτύξουν θεωρία τιμολόγησης των αγαθών που παράγονται από δημόσιες επιχειρήσεις σε τέτοιο ύψος που να αυξάνει όσο το δυνατόν την γενική ευημερία.¹²

III. Ανάλυση κόστους-οφέλους

Μια άλλη περίπτωση εμπειρικής προσπάθειας υπολογισμού των διαφόρων θετικών και αρνητικών επιδράσεων ενός δημοσίου επενδυτικού σχεδίου στην γενική ευημερία, είναι η ανάλυση κόστους- οφέλους που άρχισε να χρησιμοποιείται από την δεκαετία του 1950. Η προσπάθεια αυ-

τή αποσκοπεί να προβεί σε καταγραφή και αποτίμηση όλων των ωφελειών και του κόστους που επιφέρει ένα επενδυτικό σχέδιο στην κοινωνική ευημερία. Για να το θέσουμε αλλιώς, η τεχνική του κόστους-οφέλους χρησιμοποιείται για να διαγνωσθεί η κοινωνική επιθυμία ανάληψης ενός επενδυτικού προγράμματος ή μιας συγκεκριμένης οικονομικής πολιτικής. Ξεκίνησε στις ΗΠΑ από τις κρατικές επιτροπές που ασχολήθηκαν να καθορίσουν κάποιους κανόνες διαχείρισης των υδάτινων πόρων και επεκτάθηκε μετά από λίγα χρόνια στην Μ. Βρετανία με αιτία την διάνοιξη και εκμετάλλευση κεντρικών αυτοκινητόδρομων (βλ. Prest, Turvey 1965, σελ. 155-6, Pearce 1971, σελ. 23-5).

Στα πλαίσια διερεύνησης της αποτίμησης των ωφελειών και του κόστους διαφόρων επενδυτικών δημοσίων προγραμμάτων, αναπτύχθηκε σημαντική βιβλιογραφία ως προς την εξεύρεση ενός προεξοφλητικού κοινωνικού επιτοκίου (βλ. π.χ. Marglin 1963, Turvey 1963α, Baumol 1968). Το επιτόκιο αυτό επιδιώχθηκε να εκφράζει την κοινωνική προτίμηση των ωφελειών και του κόστους ευκαιρίας, όχι μόνο του παρόντος έναντι του μέλλοντος, αλλά και σε όρους εναλλακτικής χρήσης των πόρων σε επενδυτικά σχέδια που επιλέγονται με οικονομικά αλλά και με κοινωνικά (ακόμη και πολιτικά) κριτήρια και σε καθεστώς αβεβαιότητας.¹³ Με άλλα λόγια, το ζητούμενο είναι να βρεθεί ένα ποσοστό προεξόφλησης που να αναγάγει εναλλακτικά επενδυτικά προγράμματα σε όρους κοινωνικής χρονικής προτίμησης, ή σε όρους κοινωνικού κόστους ευκαιρίας, έτσι ώστε να καταστεί δυνατό να επιλεγθεί το άριστο ύψος επενδύσεων σε διάρκεια και απόδοση. Το κριτήριο της κοινωνικής χρονικής προτίμησης συγκρίνει την παρούσα με την μελλοντική κατανάλωση που σχετίζεται με κάποιο επενδυτικό σχέδιο, ενώ το κοινωνικό κόστος ευκαιρίας συγκρίνει το εναλλακτικό κόστος αξιοποίησης των πόρων σε διαφορετικά επενδυτικά σχέδια. Λόγω των διαφόρων αποκλίσεων μεταξύ ατομικής και κοινωνικής προτίμησης, κόστους και επιτοκίων προεξόφλησης, ο Feldstein (1964) προτείνει κυρίως την χρήση του πρώτου κριτηρίου, βάσει της ανάλυσης επιτοκίου του Fisher, χωρίς όμως να παραμελείτε και το δεύτερο. Η προεξόφληση των αναμενόμενων αποδόσεων μιας δημόσιας επένδυσης με την συμπερίληψη ασφαλιστρών έναντι κινδύνων ύψους ανάλογου με τις επιπτώσεις της στα άτομα ή στο δημόσιο τομέα, προτείνουν οι Arrow, Lind (1970). Το βασικό τους συμπέρασμα είναι ότι εάν τα καθαρά οφέλη μιας δημόσιας επένδυσης διαμοιράζονται σε μεγάλο αριθμό ατόμων, τότε οι κίνδυνοι επιμερίζονται σε σημαντικό βαθμό και μπορεί έτσι να μην ληφθεί υπόψη το ασφάλιστρο των κινδύνων στον υπολογισμό κόστους-οφέλους. Ο Gardner (1979) όμως έδειξε ότι αυτό μπορεί να ισχύ-

σει μόνο στην περίπτωση που οι κυβερνητικοί κίνδυνοι είναι μικρού ύψους και επίδρασης, ενώ ο Graham (1981) παρουσίασε ένα υπόδειγμα που συμπεριλαμβάνει διάφορα ασφάλιστρα κινδύνων κρατικών επενδύσεων σε καθεστώς αβεβαιότητας.¹⁴

Στην συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας που πρέπει να επιλυθεί, στο πλαίσιο της ανάλυσης κόστους-οφέλους, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι αναδιανεμητικές επιδράσεις στο εισόδημα των ατόμων, αφού πολλά από τα υπό αξιολόγηση δημόσια έργα είναι μεγάλης επενδυτικής βάσης και με πολλές εξωτερικές επιδράσεις. Επειδή όμως δεν είναι εύκολο να προσμετρηθούν με ακρίβεια οι αναδιανεμητικές αυτές επιδράσεις, ακόμη και με την χρησιμοποίηση υποθετικών συντελεστών σταθμίσεως, κάποιοι ερευνητές (βλ. Pearce 1971, σελ.40-7), πρότειναν να αφήνονται εκτός ανάλυσης. Άλλη άποψη όμως εκφράζεται από άλλους ερευνητές (βλ. π.χ. Weisbrod 1968), που υποστηρίζουν ότι μια τέτοια διερεύνηση πρέπει να λαμβάνει χώρα και να εξετάζονται επιπροσθέτως οι προκαλούμενες επιπτώσεις της αναδιανομής του εισοδήματος στην αποδοτικότητα (λόγω κινήτρων) των ατόμων.

Στο ίδιο αναλυτικό πλαίσιο ο Hochman (1972) υποστήριξε ότι μπορεί να ενσωματωθεί στο νεοκλασικό corpus η περίπτωση μιας όσο το δυνατόν άριστης κατά Pareto αναδιανομής που να στηρίζεται σε αποδεκτές αρχές. Μέσα στο πνεύμα αυτό επέκτασης της νεοκλασικής ανάλυσης, οι Daly, Giertz (1972) συμπέραναν ότι εάν στη συνάρτηση χρησιμότητας των πλουσίων ή των δωρητών συμπεριλαμβάνεται ο τρόπος που οι φτωχοί δαπανούν τις μεταβιβαστικές πληρωμές που τους χορηγούνται, τότε με την αναδιανομή του εισοδήματος διαμέσου χορήγησης αγαθών και όχι χρημάτων, αυξάνεται περισσότερο η γενική ευημερίας. Από το άλλο μέρος, οι Brennan, Walsh (1977), υποστήριξαν ότι δεν μπορεί να λάβει χώρα μια αναδιανομή αγαθών σε είδος που να είναι επιθυμητή κατά Pareto. Μεταξύ αυτών των δύο ακραίων συμπερασμάτων ο Thurow (1974) επισήμανε ότι σε κάποιες περιπτώσεις αγαθών η αναδιανομή διαμέσου χορήγησης χρημάτων υπερτερεί σε όρους ευημερίας από την αναδιανομή διαμέσου αγαθών, ενώ σε κάποιες άλλες συμβαίνει το αντίθετο.

Σχετικά με αυτά, με σαφήνεια έχει δείξει ο Meade (1955, σ. 14, και κεφ. V) ότι στο θέμα της αξιολόγησης της οικονομικής ευημερίας δεν μπορεί να διαχωριστούν οι επιπτώσεις στην αποδοτικότητα από τις επιπτώσεις στην διανομή του εισοδήματος. Βάσει αυτής της θέσης, οι Eaton, White (1991) με τη βοήθεια της θεωρίας των παιγνίων συμπέραναν ότι κάτω από ορισμένες υποθέσεις μπορεί η αναδιανομή του πλούτου να ενισχύει αντί να αποδυναμώνει την αποτελεσματικότητα του συστήμα-

τος. Όπως όμως έχει υποστηριχθεί (βλ. Καραγιάννης, 2002, κεφ. 2, 3) εάν αναδιανέμεται το προϊόν υπέρ των ανεπαρκώς εργαζομένων και σε βάρος των ικανών, τότε μακροχρόνια θα μειωθεί το συνολικό προϊόν και η γενική ευημερία. Είναι πάντως γεγονός, ότι το κατά κεφαλή εισόδημα με κανένα τρόπο δεν πρέπει να εξισώνεται με την ευημερία αφού η δεύτερη περιλαμβάνει συστατικά, όπως: η σταθερότητα της εργασίας, η εξασφάλιση του εισοδήματος και η δίκαιη κατανομή των ευκαιριών και των αμοιβών των ατόμων (Abramovitz, 1981, σελ. 1-2).

Η ανάλυση κόστους-οφέλους προσεγγίζεται κυρίως διαμέσου δύο μεθόδων: (α) της διερεύνησης των μεταβολών στο καταναλωτικό και παραγωγικό πλεόνασμα που επιφέρει ένα επενδυτικό πρόγραμμα ή μια οικονομική πολιτική (βλ. π.χ. Harberger 1971, Schmalensee 1971, Currie, Murphy, Schmitz 1971), και (β) της ανάλυσης του γραμμικού προγραμματισμού με την χρήση λογιστικών-σκιωδών τιμών (βλ. π.χ. Dasgupta, Pearce 1978, κεφ. 4, Chakravarty 1987). Τα διάφορα ανταποδοτικά κριτήρια όπως των Hicks-Kaldor, Scitovsky, κ.λπ. χρησιμοποίησαν οι Winch (1965), Boadway (1974) για να αξιολογήσουν τα αποτελέσματα διαφόρων οικονομικών πολιτικών με το εργαλείο του καταναλωτικού και παραγωγικού πλεονάσματος. Έγιναν και άλλες προσπάθειες να αντικειμενοποιηθεί η προσέγγιση των ανταποδοτικών κριτηρίων και να εξαχθούν συμπεράσματα κάτω από εμπειρικές μετρήσεις (βλ. για μια επισκόπησή τους, Slesnick 1998, σελ. 2139-40). Προς την επίτευξη όμως αυτού του σκοπού, απαιτείται να εισαχθούν πολύ περιοριστικές υποθέσεις ως προς τις προτιμήσεις των ατόμων. Όπως έδειξε ο Pollak (1977), η σύγκριση των διαφόρων καταστάσεων αναδιανομής και ευημερίας δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση και ειδικότερα, εάν υποθεθεί ότι οι καταναλωτικές προτιμήσεις εξαρτώνται από τις τιμές ως δείγμα της ποιότητας του προϊόντος ή ως στοιχείο κοινωνικής προβολής.¹⁵

Όσον αφορά την αποτίμηση των μεταβολών του καταναλωτικού πλεονάσματος που είναι μικροοικονομικής υφής αυτή αποσκοπεί στην εξεύρεση ενός μέτρου μεταβολής της ευημερίας που να τυγχάνει εμπειρικής μέτρησης και χρήσης (βλ. McKenzie, Pearce, 1982). Κάτω από συγκεκριμένες αρχές, με συνεπίεις (δηλ. να πληρούν ορισμένες ιδιότητες) καταναλωτικές προτιμήσεις και σε εμπειρικά μετρήσιμες συναρτήσεις κατανάλωσης, έχει δειχθεί (βλ. McKenzie 1983, σελ. 1-11, Slesnick 1998, σελ. 2112-3), ότι μπορεί να μετρηθεί το καταναλωτικό όφελος και κόστος σε όρους ευημερίας με τον υπολογισμό της «ισοδύναμου μεταβολής» (equivalent variation) που εισήγαγε ο Hicks (1941) και ανέλυσαν λεπτομερώς ο Silberberg (1972), ο Burns (1973), κ.ά.¹⁶ Το ισοδύναμο μεταβολής

δεν είναι τίποτα άλλο παρά η εύρεση ενός ύψους καταναλωτικής δαπάνης, με δεδομένες τις αρχικές τιμές (δηλαδή πριν την εφαρμογή μιας οικονομικής πολιτικής ή ενός επενδυτικού σχεδίου), που δημιουργεί το ίδιο επίπεδο ικανοποίησης στο άτομο όπως η αιτία που προκάλεσε την μεταβολή. Με άλλα λόγια, ανάγεται σε χρηματικά μεγέθη η διαφορά της ευημερίας μεταξύ πριν και μετά της εφαρμογής μιας εξωτερικής επίδρασης που υπολογίζεται βάσει τιμών και εισοδήματος σε δυο διαφορετικές χρονικές περιόδους (McKenzie 1983, σελ. 31-3). Με τον τρόπο αυτό είμαστε σε θέση να συγκρίνουμε βάσει ενός κοινού μέτρου τα οφέλη και το κόστος ενός επενδυτικού σχεδίου ή μιας καταναλωτικής πολιτικής, όπως επίσης και την ανισοδιανομή του εισοδήματος όπως έκανε ο Atkinson (1970) και επέκτεινε ο Sen (1973, κεφ. 3).¹⁷ Βέβαια αυτή η μέθοδος μέτρησης των μεταβολών της ευημερίας δεν είναι χωρίς αδυναμίες και ασάφειες αφού αμφισβητείται η πραγματική υπόσταση του ισοδύναμου μεταβολής (Willig, 1976), ή ισχύει μόνο κάτω από πολύ περιοριστικές προϋποθέσεις και συνθήκες όπως είναι η αριστοποίηση της κατανάλωσης και η δαπάνη όλου του εισοδήματος (βλ. Chirman, Moore 1980). Παρ' όλες του όμως τις ατέλειες είναι ένα εύχρηστο εργαλείο που επιδέχεται στατιστικές (με αριθμοδείκτες) και οικονομετρικές τεχνικές. Διαμέσου των αριθμοδεικτών, παρόλα τα προβλήματα που τους συνοδεύουν (π.χ. έτος βάσης, κ.λπ), επιχειρείται από την δεκαετία του 1920 από τον Ρώσο Α.Κοπυς μέχρι και τις ημέρες μας μια προσπάθεια να εξαχθούν δείκτες που αντικατοπτρίζουν το κόστος διαβίωσης και το καταναλωτικό επίπεδο διαβίωσης ή ευημερίας μεταξύ δύο διαφορετικών χρονικών, διατοπικών και δημογραφικών οικονομικών καταστάσεων. Από τις σελίδες του *Economica* την δεκαετία του 1940 οι Hicks, Kuznets, και Little (βλ. de Graaff, 1957, σ. 156) και αργότερα ο Samuelson (1950) ανταλλάσσοντας επιχειρήματα και απόψεις για το εν λόγω θέμα, οδήγησαν στην αποδοχή ορισμένων αρχών και υποθέσεων που πρέπει να υιοθετούνται στην διαχρονική σύγκριση επιπέδων ευημερίας βάσει των αριθμοδεικτών τιμών και ποσοτήτων.¹⁸

Ένα άλλο παρόμοιο μέτρο είναι αυτό της «ανταποδοτικής μεταβολής» (compensating variation) που δείχνει το ποσό που ο καταναλωτής δέχεται να πληρωθεί ή να πληρώσει ώστε να απολαμβάνει την ίδια ικανοποίηση όπως πριν από την επίδραση ενός επενδυτικού σχεδίου ή μιας οικονομικής πολιτικής, (Silberger 1972). Το μέτρο αυτό όμως, όπως έχει υποστηριχθεί (McKenzie, 1983, σελ. 10-11, 34-5), έχει περισσότερες αδυναμίες μέτρησης και στηρίζεται σε περισσότερες ηθικές αξιολογήσεις από ότι το μέτρο της ισοδύναμου μεταβολής. Ως εναλλακτική προσέγγιση της μικρο-

οικονομικής εκτίμησης της ευημερίας αντί του πλεονάσματος, έχει προταθεί τα τελευταία χρόνια η μέθοδος της έμμεσης (με ποικίλους τρόπους) απεικόνισης και μέτρησης των καταναλωτικών συναρτήσεων των ατόμων που αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο του κλάδου της οικονομετρίας.¹⁹

Η άλλη τεχνική εκτίμησης που χρησιμοποιήθηκε για τα διαφορετικά ποσά κόστους και οφέλους που απορρέουν από ένα επενδυτικό σχέδιο ήταν αυτή του γραμμικού προγραμματισμού (βλ. Dorfman, Samuelson, Solow 1958). Βασικό όμως συστατικό αυτής της τεχνικής είναι η ανεύρεση ενός συνόλου «σκιωδών τιμών» βάσει των οποίων υπολογίζονται οι δυνατότητες υποκατάστασης διαφόρων παραγωγικών μεταβλητών και σχεδίων. Η ανεύρεση όμως ενός τέτοιου συνόλου τιμών που να οδηγεί διαμέσου διαφόρων υπολογισμών στην εξαγωγή του μέγιστου δυνατού παραγωγικού αποτελέσματος, όταν υπάρχουν εναλλακτικές δυνατότητες χρήσης των παραγωγικών συντελεστών, δεν είναι κάτι το εύκολο. Όπως έχει επισημάνει ο McKean (1968), είναι επιπλέον δυσχερέστερο σε ατελούς ανταγωνισμού καταστάσεις της αγοράς.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, τα βασικά συστατικά στοιχεία της ανάλυσης κόστους-οφέλους, είναι: (α) η εκτίμηση των διαφόρων δαπανών και ωφελειών ενός επενδυτικού σχεδίου όταν αυτό λάβει χώρα, (β) η εκτίμηση αυτών των στοιχείων σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και καταστάσεις, (γ) η αναγωγή τους σε σχέση με τους διάφορους κινδύνους και αβεβαιότητες του έργου, και (δ) οι αναδιανεμητικές επιδράσεις που θα επιφέρει το εν λόγω έργο.²⁰ Η ανάλυση κόστους-οφέλους βάσει αυτών των στοιχείων έχει ευρείες πρακτικές εφαρμογές σε προγράμματα επενδύσεων υποδομής, όπως: στη κατασκευή λιμένων, αυτοκινητόδρομων, σιδηροδρομικών γραμμών, την διαμόρφωση και εκτροπή ποταμών, στην διάπλαση αστικών περιοχών, σε προγράμματα δημόσιας υγείας και εκπαίδευσης, σε στρατιωτικά προγράμματα προμηθειών και εγκαταστάσεων (βλ. Prest, Turvey 1965, σελ.177-200), ακόμη και στην εκτίμηση του κόστους απώλειας της ανθρώπινης ζωής (π.χ. βλ. Mishan 1971β).

IV. Φορολογική-δασμολογική και ρυθμιστική πολιτική

Όπως είδαμε στο πρώτο τμήμα, η φορολογική πολιτική έχει προταθεί ως μέσο μείωσης, αν όχι εξάλειψης, των εξωτερικών επιδράσεων. Στο πλαίσιο αυτό προσπάθησαν αρκετοί ερευνητές να βρουν μια άριστη φο-

ρολογική και δασμολογική πολιτική που θα μειώνει όσο το δυνατόν λιγότερο ή θα αυξάνει όσο το δυνατόν περισσότερο την κοινωνική ευημερία. Για τον σκοπό αυτό, ο Little (1951), εφαρμόζοντας την ανάλυση ευημερίας βάσει της ισότητας του οριακού λόγου τεχνικής υποκατάστασης με τον οριακό λόγο υποκατάστασης χρησιμότητων και τιμών, έδειξε ότι, μολονότι σε γενικές γραμμές, η έμμεση φορολογία μειώνει περισσότερο την ευημερία των ατόμων από μια άμεση φορολογία ίσων εσόδων, αυτό μπορεί να συμβαίνει κάτω από πολύ περιοριστικούς παράγοντες. Εάν ληφθεί υπόψη η επίδραση της άμεσης φορολογίας στην αποτίμηση και στο κίνητρο της ανάπαυσης, τότε μπορεί αυτή η φορολογία να έχει εντονότερα αρνητικά αποτελέσματα από ότι μια έμμεση που δεν μειώνει τόσο την προσπάθεια εργασίας.²¹ Σε γενικές δηλαδή γραμμές, επισημαίνεται με αυτό τον τρόπο ότι κάθε φορολογικό σύστημα προκαλεί διαστρεβλώσεις όχι μόνο στις συνθήκες άριστης παραγωγής αλλά και της άριστης καταναλωτικής επιλογής. Γι' αυτό και ο Harberger (1964) πρότεινε να αξιολογείται το κόστος σε όρους αναποτελεσματικότητας που προκαλείται από κάποιο είδος φόρου. Δηλαδή, να συνυπολογίζεται στο ύψος του φόρου και η απώλεια ευημερίας που υφίστανται τα άτομα λόγω μη αριστοποιητικών επιλογών που προκαλούν αυτοί οι φόροι. Από την σχετική ανάλυση μπορεί να διαπιστωθούν περιπτώσεις υποκατάστασης εμμέσων (αμέσων) από αμέσους (εμμέσους) φόρους ίσου ποσού, ως πολιτική ελαχιστοποίησης της μείωσης της ευημερίας αν και σε γενικές γραμμές πιστοποιείται ότι η πρώτη υποκατάσταση είναι η πλέον ενδεδειγμένη. Από το άλλο μέρος, κάτω από διαφορετικές υποθέσεις, οι Corlett, Hague (1954), Meade (1955, σελ. 29-30), συμπέραναν ότι με διαφοροποιημένου ύψους έμμεσους φόρους, υψηλούς στα πολυτελή αγαθά που είναι συμπληρωματικά της ανάπαυσης και χαμηλούς στα αναγκαία αγαθά που είναι ανταγωνιστικά προς την ανάπαυση, ίδιου εισπρακτικού ύψους με κάποιον άμεσο φόρο, μπορεί να αυξηθεί η γενική ευημερία.²²

Η δυσκολία όμως εφαρμογής αυτής της φορολογικής πολιτικής είναι ο ακριβής καθορισμός των αγαθών ως πολυτελών και αναγκαίων για κάθε καταναλωτή ή ομάδα καταναλωτών, όπως και η μορφή της συνάρτησης χρησιμότητάς τους (Scitovsky 1976, σελ. 107-8). Επίσης, το υψηλό κόστος πιστοποίησης και εφαρμογής τους, καθιστά σχεδόν απαγορευτική την χρήση τους. Εξ' αιτίας αυτών των αδυναμιών, ως δεύτερη άριστη λύση οι Green, Sheshinski (1976) πρότειναν να θεσπισθούν φόροι (ή επιδοτήσεις) όχι άμεσα στα αγαθά που προκαλούν εξωτερικές επιδράσεις στην κατανάλωση, αλλά εμμέσως στα συμπληρωματικά ή στα υποκατάστατά τους που καταναλώνονται. Εκτός όμως από τις επιπτώσεις της φο-

ρολογίας στην πορεία της οικονομίας προς την άριστη κατά Pareto κατάσταση, έχει διερευνηθεί και η επίδραση της χρησιμοποίησης αυτών των φόρων για διάφορες επενδύσεις σε δημόσια έργα. Προς τον σκοπό αυτό έχει χρησιμοποιηθεί (βλ. Musgrave, 1969) η ανάλυση κόστους-οφέλους για να αξιολογηθούν στο σύνολο οι θετικές και οι αρνητικές επιδράσεις της φορολογίας και των δημοσίων δαπανών στην συνολική ευημερία. Επίσης, έχει διερευνηθεί (π.χ. βλ. Chakravarty, Moyes 2003) ο βαθμός σε όρους προοδευτικότητας ή αναλογικότητας των φόρων εισοδήματος που μειώνει λιγότερο την απώλεια της γενικής ευημερίας.

Οι φόροι, εκτός όμως από τις παραπάνω επιδράσεις που συμβάλουν στην μη επίτευξη της άριστης κατά Pareto κατάστασης, συνοδεύονται και από μια άλλη διαταρακτική επιπλοκή που προκαλείται από το ότι οι κρατικές αρχές δεν έχουν τέλεια πληροφόρηση ούτε για το φορολογούμενο αντικείμενο αλλά ούτε και για τις επιπτώσεις της φορολογίας. Λόγω αυτής της επιπλέον αδυναμίας που προκαλείται από μια ενδογενή ατέλεια του συστήματος, αυτή της ατελούς και ασύμμετρης πληροφόρησης που υπάρχει πέραν αυτής μεταξύ αγοραστών και πωλητών (Akerlof, 1970), ο Stiglitz (1987), εισήγαγε την έννοια των «νέων νέων οικονομικών της ευημερίας» που ασχολούνται με αυτό το θέμα. Με τον σύγχρονο αυτό προσανατολισμό εξετάζονται οι συνέπειες των διαφόρων τύπων (άμεσων, εμμέσων) και μορφών (αναλογικός, προοδευτικός) φόρων στο μέγεθος της καταστρατήγησης του άριστου κατά Pareto,²³ κάτω από τις εξής προϋποθέσεις: (α) είναι δύσκολο λόγω έλλειψης πληροφοριών το κράτος να μπορεί να προβεί σε αναδιανομή του εισοδήματος διαμέσου ενός άμεσου φορολογικού μηχανισμού, και (β) λόγω αυτής της αδυναμίας η φορολογία καταστρατηγεί το άριστο κατά Pareto και οδηγεί στην εμφάνιση της αντίθεσης μεταξύ αποτελεσματικότητας και ισότητας. Με άλλα λόγια, επιχειρείται να βρεθεί ένα φορολογικό σχέδιο που θα απομακρύνει την οικονομία το λιγότερο δυνατό από το άριστο κατά Pareto και δεν θα οδηγεί σε ενδυνάμωση της αντίθεσης μεταξύ ισότητας και αποτελεσματικότητας. Για παράδειγμα, έχει δειχθεί (βλ. Sen, 1973, σελ. 17-8, Stiglitz, 1987), ότι κάτω από μεγιστοποίηση της συνάρτησης της γενικής ευημερίας ωφελιμιστικού τύπου, η φορολογική συμβολή προέρχεται από τα αποδοτικότερα άτομα των οποίων η ευημερία μειώνεται σε σχέση με τα λιγότερο αποδοτικά.

Όσον αφορά την δασμολογική πολιτική, εκτός του επιχειρήματος επιβολής δασμών λόγω της προστασίας της νηπιακής βιομηχανίας που ανάγεται στις αρχές του 19ου αιώνα, οι ερευνητές έχουν μελετήσει το βέλτιστο μέγεθος των δασμών σε όρους οικονομικής ευημερίας. Στα πλαίσια

αυτού του ερευνητικού στόχου, ο Scitovsky (1942), βασιζόμενος στην ανάλυση της οικονομικής ευημερίας βάσει των καμπυλών αδιαφορίας της κοινωνίας έδειξε ότι σε κατάσταση διεθνούς εμπορίου όπου δεν ισχύουν οι υποθέσεις του τέλειου ανταγωνισμού, όπως εντός μιας οικονομίας, υπάρχει κάποιο άριστο ύψος δασμών. Το ύψος αυτό των δασμών θα οδηγήσει σε αύξηση του συνολικού προϊόντος, και βελτιώνοντας την οικονομική θέση κάποιων ατόμων χωρίς να μειώσει την θέση των άλλων, θα αναβιβάσει την κοινωνική ευημερία. Αυτό συμβαίνει όταν, με την επιβολή δασμών, καθιερώνεται ένας λόγος τιμών των αγαθών έτσι ώστε ο οριακός λόγος υποκατάστασης των καταναλωτών να ισούται με τον οριακό λόγο τεχνολογικού μετασχηματισμού στην παραγωγή και με τον οριακό λόγο μετασχηματισμού των εξαγωγών σε εισαγωγές.²⁴ Παρόμοια, ο de Graaff (1949), υποστήριξε ότι εάν δεν εφαρμόζεται ανταποδοτική πολιτική από την άλλη χώρα, υπάρχει ένα ύψος άριστου δασμού στις εισαγωγές, (ανεξάρτητα από καταστάσεις διαπροσωπικής σύγκρισης χρησιμότητων και εξωτερικών οικονομιών) που αυξάνει την ευημερία των ατόμων της εισάγουσας χώρας, εκτός και εάν μειώνεται η αποδοτικότητά τους.

Η ρυθμιστική οικονομική πολιτική έχει και αυτή σημαντικό αντίκτυπο στην συνολική ευημερία, διαμέσου της αναδιανομής του εισοδήματος και του ελέγχου της ζήτησης των παραγωγικών συντελεστών. Μια από τις σημαντικότερες μορφές ελέγχου ήταν (και είναι σε μικρότερο βαθμό σήμερα λόγω των διαφόρων θεσμικών ρυθμίσεων υπέρ του ελευθέρου εμπορίου) οι ποσοτικοί έλεγχοι και οι περιορισμοί στις ανταλλαγές μεταξύ των διαφόρων οικονομιών. Όπως συμπέρανε σχετικά ο Fleming (1951), οι ποσοτικοί περιορισμοί στις εισαγωγές ως όπλο για την αποκατάσταση της ισορροπίας στο ισοζύγιο πληρωμών, μπορεί να ρυθμισθούν έτσι ώστε να επιφέρουν την μικρότερη δυνατή μείωση της ευημερίας των ατόμων της εισάγουσας και εξαγουσας χώρας εάν όμως αυτές έχουν ιεραρχηθεί ως προς την οικονομική τους δύναμη. Στην περίπτωση που αυτό καταστεί δυνατό, τότε η καλύτερη δυνατή πολιτική περιορισμού των εισαγωγών είναι όταν θεσπίζονται ελεύθερες εισαγωγές της ισχυρής χώρας από την αδύναμη και μέτριοι περιορισμοί εισαγωγών της αδύναμης χώρας από την ισχυρή.

Οι έλεγχοι και οι ρυθμίσεις των τιμών των αγαθών που συμπεριλαμβάνονται σε μεγάλο εύρος παραγωγικών διαδικασιών, όπως για παράδειγμα το πετρέλαιο, αποτελούν άμεση κρατική παρέμβαση με επιπτώσεις στην ευημερία. Οι Jorgenson, Lau, Stoker (1980) εξετάζοντας καταναλωτικές συναρτήσεις χρησιμότητας που περιλαμβάνουν τιμές, ποσότητες, οικογενειακή σύνθεση και δημογραφικά χαρακτηριστικά, υποστή-

ριξαν ότι η απελευθέρωση των τιμών πετρελαίου στις ΗΠΑ το 1979 επέφερε μεταβολές στην σχετική ευημερία των νοικοκυριών, ευνοώντας κάποια νοικοκυριά σε βάρος κάποιων άλλων. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι ήμασταν σε θέση να κάνουμε συγκριτικές αξιολογήσεις ευημερίας των νοικοκυριών ανάλογα με δημογραφικές διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, δεν μπορεί να εξαχθεί αντικειμενικό συμπέρασμα που να συγκρίνει την ευημερία οικογένειας με τρία παιδιά σε σχέση με αυτή που θα απολάμβανε εάν είχε δύο παιδιά και ένα επιπλέον εισόδημα (βλ. π.χ. Pollak, Wales, 1979). Παρ' όλα αυτά, καθίσταται φανερό η ανάγκη πριν από μια άμεση οικονομική πολιτική να αξιολογείται ποικιλοτρόπως το αντίκτυπο της στα νοικοκυριά που έχουν διαφορετική εισοδηματική δυνατότητα.

V. Εμπειρική διερεύνηση ευημερίας σε όρους κοινωνικών επιλογών

Την δεκαετία του 1970 αρκετοί ερευνητές επιχείρησαν να συνδυάσουν την θεωρία της συνάρτησης κοινωνικής ευημερίας, βάσει των αναλύσεων των Arrow, Harsanyi, Sen, κ.ά. με διάφορες τεχνικές. Σε γενικές γραμμές, αναπτύχθηκαν δύο μεθοδολογικές προσεγγίσεις της μέτρησης της οικονομικής ανισότητας ή της μέτρησης της διαπροσωπικής διαφοράς ευημερίας:

- (α) Αυτή που στηρίζεται σε μέτρα θετικιστικής προσέγγισης, όπου υπολογίζεται η μέτρηση της ανισοδιανομής βάσει κάποιων μέτρων χωρίς καμία αναφορά στην συνάρτηση της κοινωνικής ευημερίας (π.χ. υπολογισμός διαφοράς ατομικού από μέσο εισόδημα, δείκτης Gini, κ.λπ).
- (β) Αυτή που στηρίζεται σε κανονιστικούς υπολογισμούς της ευημερίας αφού λαμβάνεται υπόψη η ανισοδιανομή σε όρους μεταβολής της συνάρτησης κοινωνικής ευημερίας (βλ. π.χ. Tinbergen 1970, Sen 1973, κεφ. 2, Atkinson 1975, κεφ. 2-3).

Βασική επιδίωξη της δεύτερης αυτής και πιο δημιουργικής (βάσει της ερμηνευτικής της ικανότητας και όχι της κατάδειξης) προσπάθειας ήταν διαμέσου μετρήσιμων μεγεθών, όπως οι τιμές, οι δαπάνες, και το εισόδημα²⁵ να υπολογισθεί όχι μόνο η ατομική αλλά και η συνολική ευημερία.

Με τον τρόπο αυτό θα έχουμε ένα τρόπο μέτρησης της διαχρονικής τους ή διατοπικής τους εξέλιξης πριν και μετά από κάποια μέτρα οικονομικής πολιτικής ή την εφαρμογή κάποιων σημαντικών επενδυτικών σχεδίων.²⁶ Ο τρόπος που αναπτύχθηκε η εν λόγω προσπάθεια ήταν να συσχετισθεί η ατομική καταναλωτική συμπεριφορά με την συνολική ευημερία με δύο διαφορετικές προσεγγίσεις (βλ. Jorgenson, 1990): (i) κάποιοι ερευνητές ακολούθησαν την υπόθεση της τακτικής μη συγκρισιμότητας (ordinal non-comparability) στον σχηματισμό της συνάρτησης ευημερίας,²⁷ και (ii) κάποιοι άλλοι υπέθεσαν ότι ισχύει η μετρήσιμη (απόλυτη) συνάρτηση χρησιμότητας με σύγκριση διαπροσωπικών χρησιμοτήτων, δηλ. ισχύει η υπόθεση της απόλυτης συγκρισιμότητας (cardinal comparability).

Πιο συγκεκριμένα, ο Jorgenson (1990, σελ. 1023-7), επιχειρήσε να δείξει ότι μπορεί να συνδεθεί η θεωρία κοινωνικής ιεράρχησης, βάσει της υπόθεσης της τακτικής μη συγκρισιμότητας, με τις εμπειρικές δυνατότητες της συνολικής καταναλωτικής συμπεριφοράς. Βάσει των διαφόρων οικονομετρικών διερευνήσεων που έχουν λάβει χώρα (βλ. π.χ. Gamaletsos, 1973) με σκοπό την εξαγωγή και μέτρηση των συνολικών συναρτήσεων ζήτησης, επιχειρήθηκε να εξαχθούν έμμεσες καταναλωτικές συναρτήσεις το σύνολο των οποίων απεικονίζει την κοινωνική ιεράρχηση της συνολικής ευημερίας. Στην προσέγγιση αυτή εισάγεται αναπόφευκτα η υπόθεση της ίσης αντιμετώπισης των καταναλωτικών προτιμήσεων των ατόμων. Από το άλλο μέρος, οι d'Aspremont, Gevers (1977), Maskin (1978), Roberts (1980), Jorgenson (1990, σελ. 1012-7), έδειξαν ότι με την μετρήσιμη και διαπροσωπική σύγκριση χρησιμοτήτων, μπορούμε να εξάγουμε μια συνάρτηση κοινωνικών προτιμήσεων που να είναι συνεπή με την ωφελμιστική θεωρία. Δηλαδή, να σχηματισθεί μια συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας που να αποτελεί τον μέσο όρο των σχετικών ατομικών συναρτήσεων. Με τον τρόπο αυτό θα δειχθεί και κατά πόσο υπάρχει διασπορά των ατομικών συναρτήσεων ευημερίας από αυτήν την κοινωνική συνάρτηση. Η μόνη βασική υπόθεση αξιολογικής κρίσης, όπως έδειξε ο Jorgenson (1990), στην περίπτωση αυτή, είναι ότι κάθε άτομο θα πρέπει να εκλαμβάνεται συμμετρικά με όλα τα άλλα άτομα που έχουν την ίδια συνάρτηση ατομικής ευημερίας. Εξ αιτίας όμως αυτής της υπόθεσης η κοινωνική συνάρτηση ευημερίας θα έχει μια παρέκκλιση υπέρ μιας περισσότερο ίσης διανομής του εισοδήματος.²⁸ Απώτερος στόχος της προσέγγισης αυτής, όπως τόνισε ο Jorgenson (1990., σ. 1011), είναι να εξαχθεί ένας δείκτης ευημερίας σε όρους καταναλωτικών δαπανών και κόστους ζωής που να αξιολογεί διαχρονικά, διατοπικά και διατομικά (δηλ. ανάλογα με διάφορα δημογραφικά χαρακτηριστικά) τα επιτεύγματα του

οικονομικού συστήματος. Ο Sen (1985) όμως ορθά ισχυρίζεται ότι για μια συγκριτική αποτίμηση της ευημερίας θα πρέπει να ληφθεί υπόψη κυρίως η καταναλωτική δυνατότητα και όχι η καταναλωτική χρησιμότητα των ατόμων. Για την εύρεση τρόπων διαχρονικής και διατοπικής μέτρησης δεικτών καταναλωτών και δεικτών κόστους ζωής, έχει πρόσφατα δοθεί αρκετή ερευνητική προσπάθεια όπως βλέπουμε από τις σελίδες του *Journal of Economic Perspectives* (τομ. 12, No 1, 1988, σελ. 3-78). Επίσης, έχουν γίνει αρκετές μελέτες (βλ. Ayres, Kneese 1969, Hjalte, Lidgren, Stahl 1977) διερεύνησης της μόλυνσης του φυσικού περιβάλλοντος σε όρους εξωτερικών επιβαρύνσεων και οικονομικής ευημερίας και μάλιστα έχουν προταθεί συγκεκριμένες οικονομικές πολιτικές (βλ. Kneese, 1971) και επιβολή φόρου προστασίας περιβάλλοντος υπέρ της ευζωίας των μελλοντικών γενεών (βλ. Harford, 1998).

Εκτός αυτής της κριτικής, είναι γνωστό ότι οι καταναλωτικές προτιμήσεις εξαρτώνται κατά πολύ από τις γνώσεις που διαθέτουν οι καταναλωτές για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες και για το βαθμό που ικανοποιούν τις καταναλωτικές τους ανάγκες. Ο Scitovsky (1976, σελ. 58, 57) είχε επαρκώς αιτιολογήσει γιατί η καταναλωτική προτίμηση εξαρτάται από την γνώση που διαθέτουν τα άτομα. Λόγω αυτής της διάρθρωσης των καταναλωτικών προτιμήσεων που καθορίζονται βάσει ατελούς γνώσης, ο Harsanyi (1997), συνιστά να αντικατασταθεί η ανάλυση των πραγματικών προτιμήσεων με αυτή των «πληροφορημένων προτιμήσεων» ώστε να συμπεριληφθεί και το κόστος συλλογής και επεξεργασίας καταναλωτικών πληροφοριών. Αξιολογώντας την ιδέα αυτή ο Ng (1999), προτείνει να υιοθετηθεί ο όρος ευτυχία αντί τον όρο προτιμήσεις ώστε να συμπεριληφθεί και η αλτρουιστική συμπεριφορά των ατόμων. Εκτός αυτών των προτάσεων η ατελής και με κόστος συλλογή, επεξεργασία και διάχυση πληροφοριών έχει αναλυθεί από τον Stiglitz (1994, κεφ. 3, 4,) ως παράγοντας που εμποδίζει την επίτευξη του κατά Pareto αρίστου σημείου στο σύστημα της ανταγωνιστικής ισορροπίας. Ο Stiglitz παρουσιάζει αναλυτικά με πιο τρόπο η εμπειρική καταστρατήγηση και απόρριψη της υπόθεσης της πλήρους γνώσης και των επαρκών πληροφοριών αναπόφευκτα οδηγεί στην εμφάνιση εξωτερικών οικονομιών που δεν επιτρέπουν την επίτευξη του σημείου αυτού. Επίσης, επισημαίνει ότι συνεπεία της ατελούς πληροφόρησης ο ανταγωνιστικός μηχανισμός της αγοράς, δεν επιβεβαιώνει την αποτελεσματική λειτουργία των κινήτρων ώστε να επιτυγχάνονται άριστες αποκεντρωμένες αποφάσεις. Για τους λόγους αυτούς, υποστηρίζει, ότι διορθωτικές κρατικές παρεμβάσεις μπορεί να ωθήσουν την οικονομία προς το σημείο της μέγιστης ευημερίας.

Τα τελευταία χρόνια, από το 1992 και μετέπειτα, τα Ηνωμένα Έθνη δημιούργησαν έναν διεθνή φορέα όπου γίνονται Εκθέσεις για την πρόοδο των ανθρώπων (Human Development Reports) σε όλες τις γωνιές της γης, όχι μόνο σε οικονομικούς αλλά και σε κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς όρους.²⁹ Οι εκθέσεις αυτές βασίζονται στην αξιολόγηση πολλών οικονομικών και άλλων δεικτών ποιότητας ζωής και επιχειρείται η σύγκρισή τους σε διάφορες χρονικές περιόδους και για διάφορες χώρες (π.χ. βλ. Yaqub 2000). Αυτή η τάση δείχνει την ουσιαστική αναβάθμιση του κράτους πρόνοιας³⁰ και μας θυμίζει την θέση του J.M.Keynes (1930, σελ. 328-331) που θεώρησε ως ουσιώδη συστατικά στοιχεία της οικονομικής ευημερίας τα εξής: να έχει επιλυθεί το πρόβλημα της ανεργίας, οι άνθρωποι να ασχολούνται με την βελτίωση της προσωπικότητάς τους, να μην αναλίσκονται μόνο στο κυνήγι του κέρδους και να διαβιούν επιδιώκοντας την αρετή, τη σοφία και την καλοσύνη. Επιπλέον, ο Keynes πρότεινε (1939-40, σ. 377) τρεις αρχές που κατ' ελάχιστον θα πρέπει να χαρακτηρίζουν μια δίκαιη και ελεύθερη κοινωνία: (α) να κυριαρχεί η οικονομική ανταμοιβή ανάλογα με την παραγωγική προσπάθεια και τους οικονομικούς κινδύνους που αναλαμβάνουν τα άτομα, (β) να κυριαρχεί η μέγιστη δυνατή ελευθερία επιλογής των ατόμων να διαθέσουν το εισόδημά τους όπου θέλουν, και (γ) να λαμβάνει χώρα μια ελάφρυνση των οικονομικών βαρών των αδύναμων και ανίσχυρων οικονομικά ατόμων.

Συμπεράσματα

Από την ανάλυση που προηγήθηκε πολλά ενδιαφέροντα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν για την εμπειρική χρησιμότητα της οικονομικής της ευημερίας που επεκτείνεται και σε αυτήν των οικονομικών. Οι διαπιστώσεις εσωτερικών και εξωτερικών οικονομικών διαταραχών του συστήματος της ελεύθερης αγοράς και οι προσπάθειες μέτρησης των επιπτώσεών τους σε όρους γενικής ευημερίας, είναι ένα θέμα που βρίσκεται ακόμη σε ερευνητικό οργασμό. Με την πρόοδο οικονομετρικών και στατιστικών τεχνικών και την αρτιότερη καταγραφή οικονομικών δεδομένων, επιδιώκεται η εξαγωγή συμπερασμάτων για την διακύμανση της διαπροσωπικής σύγκρισης της ευημερίας που θα οδηγήσει σε προσηκτότερες και λιγότερο ηθικά άδικες- βάσει κάποιας γενικά αποδεκτής αρχής- οικονομικές επεμβάσεις και πολιτικές. Όπως έγινε επίσης

φανερό, τα οικονομικά της ευημερίας είναι ο κατ' εξοχή κλάδος των οικονομικών που έχουν κανονιστικό χαρακτήρα αν και στηρίζονται σε αρχές και υποθέσεις της θετικιστικής ανάλυσης. Με τον τρόπο αυτό παρέχουν αρκετές προτάσεις και εργαλεία εφαρμογής οικονομικής πολιτικής που αποσκοπεί στην δυνατή μεγιστοποίηση της γενικής ευημερίας.

Αν και μπορεί να απέχουν τα οικονομικά της ευημερίας από μια αμιγή θετικιστική απόδοση, είναι αναπόφευκτο, εάν οι οικονομολόγοι θέλουν να πείσουν το ευρύ κοινό για την χρησιμότητά τους, να υιοθετήσουν προτάσεις και λύσεις εμπειρικών καταστάσεων. Σε γενικές γραμμές, όμως, μέχρι τώρα, η αδυναμία τους να βρουν ένα τέλειο μέτρο ευημερίας μάλλον τους έχει οδηγήσει σε περισσότερο στον σχολαστικισμό με κόστος την μείωση της ωφέλειάς τους για την κοινωνία. Κατά την άποψή μου, εάν επιδιώκουμε να υιοθετήσουμε ένα έστω ατελές, αλλά χρήσιμο εργαλείο μέτρησης της ευημερίας, θα πρέπει να την καταστήσουμε ευδιάκριτη και αυτό μπορεί να γίνει εάν κατασκευαστεί ένας δείκτης, όπως π.χ. το καλάθι της νοικοκυράς, που να περιλαμβάνει ποσότητες αγαθών για θεμελιώδεις ανάγκες, των οποίων η απώλεια, θα δείχνει μείωση και όχι αύξηση της ευημερίας. Δηλαδή, θα ήταν καλύτερα να κατασκευασθεί ένας δείκτης όχι της μεγιστοποίησης της ευημερίας αλλά της ελαχιστοποίησης της δυστυχίας όπου να συμπεριλαμβάνει μετρήσιμα στοιχεία (υποδείκτες), όπως, θάνατοι από πείνα και κρύο, θάνατοι από απουσία υγειονομικής περίθαλψης, κ.ά.

Σημειώσεις

1. Για τις θεωρητικές αναλύσεις των οικονομικών της ευημερίας από την εποχή του Pareto μέχρι τις ημέρες μας βλ. Καραγιάννης (2006).
2. Ένας από τους περιεκτικότερους και αντιπροσωπευτικότερους είναι του Meade (1979, σ. 15), σύμφωνα με τον οποίο: εξωτερικές οικονομίες είναι αυτές που δημιουργούν καταστάσεις (θετικές ή αρνητικές) σε κάποια άτομα τα οποία όμως δεν έχουν συμμετάσχει στην λήψη αποφάσεων που σχετίζονται με την εμφάνιση ή δημιουργία αυτών των καταστάσεων.
3. Για τις συνέπειες διαφόρων εξωτερικών επιδράσεων στην οικονομική ευημερία, βλ. Ng (1979, κεφ. 7).
4. Σε άλλη του μελέτη ο Samuelson (1955) παρουσίασε τις συνθήκες ισορ-

ροπίας σε κατάσταση άριστου κατά Pareto σημείου γενικής ευημερίας, όταν παράγεται ένα ιδιωτικό και ένα δημόσιο αγαθό.

5. Η εξατομίκευση των κινήτρων και το πρόβλημα της μη εκδήλωσης των πραγματικών προτιμήσεων, ακόμη και στην περίπτωση που δεν υπάρχουν τέλεια δημόσια αγαθά, είναι ένα θέμα που έτυχε της προσοχής των ερευνητών την δεκαετία του 1970. Για συνοπτική παρουσίαση της σχετικής βιβλιογραφίας, βλ. Hammond (1985, σελ. 412-4).

6. Αυτό το άριστο ύψος φόρων έχει συσχετισθεί και με το συλλεκτικό και διοικητικό κόστος τους (βλ. Yitzhaki, 1979). Για μια αναλυτική επισκόπηση των σημαντικότερων ιδεών επί του θέματος της βέλτιστης κατά Pareto φορολογίας, βλ. Stiglitz (1987).

7. Ο Baumol επικαλείται (1952, σελ.76-82, 103-5, 126-7) την άμεση κρατική παρέμβαση στην περίπτωση ύπαρξης μονοπωλιακών και ολιγοπωλιακών κλάδων παραγωγής που δεν οδηγούν στην επίτευξη του μέγιστου ιδεατού προϊόντος, ή που οδηγούν σε σπατάλη πόρων λόγω μη ουσιαστικού διαφορισμού των προϊόντων.

8. Εκτός όμως από αυτές τις αρνητικές συνέπειες του μονοπωλίου υπάρχουν και κάποια έστω και μικρά θετικά αποτελέσματα στην γενική ευημερία από την λειτουργία του σε ορισμένους κλάδους παραγωγής που προέρχονται από την αξιοποίηση των αποδόσεων κλίμακος και την εξεύρεση πόρων για βιομηχανική έρευνα, βλ. Hjalmarsson (1977).

9. Από το άλλο μέρος, όπως έχει υποστηριχθεί από τον Waud (1970), ο προβλεπόμενος πληθωρισμός μπορεί να μειώσει την ανεργία και την απώλεια ευημερίας.

10. Για μια συνοπτική παρουσίαση πιο εξειδικευμένων εφαρμογών της οικονομικής της ευημερίας σε διάφορες εναλλακτικές καταστάσεις, βλ. Robson (1976), Reynolds, Smolensky (1977), ενώ στο βιβλίο των Just, Hueth, Schmitz (1982) αναλύονται οι επιδράσεις και μεταβολές στην ευημερία πολλών περιπτώσεων γενικής αλλά και ειδικής οικονομικής πολιτικής.

11. Την έννοια της δεύτερης άριστης λύσης χρησιμοποίησε πρώτος ο Meade (1955, σ. 14 και κεφ. III) όταν εξέτασε διάφορα προβλήματα που δημιουργεί η άμεση και έμμεση φορολογία στην αποτελεσματική κατανομή των πόρων. Και άλλοι όμως ερευνητές (βλ. Bohm, 1987, σελ.280-1), είχαν διαπιστώσει εμπειρικές περιπτώσεις (π.χ. ειδική δασμολογική πολιτική, μη καθολική εφαρμογή ισότητας οριακού κόστους και τιμών σε όλους τους κλάδους παραγωγής, κ.ά) που καταλήγουν σε δεύτερη άριστη κατάσταση. Ο Mishan (1962) εξετάζει αναλυτικά σε ποιες περιπτώσεις δεν μπορούν οι καταναλωτές και οι επιχειρήσεις να λάβουν άριστες αποφάσεις με αποτέλεσμα η προσέγγιση της δεύτερης άριστης λύσης να μπορεί να υιοθετηθεί επωφελώς.

12. Αυτή η προσέγγιση είχε εφαρμοσθεί από Γάλλους οικονομολόγους όπως οι Allais, Boiteux, Debreu, κ.ά ήδη από τις δεκαετίες 1940 και 1950 (βλ. Dreze 1964, σελ.27-34).

13. Βλ. τις αντίστοιχες αναλύσεις γι' αυτά τα θέματα των Eckstein (1961), Feldstein (1964), Arrow, Lind (1970). Ο Seagraves (1970) επισημαίνει ότι στις εν λόγω αναλύσεις υπολογισμού του κοινωνικού επιτοκίου θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και ο τρόπος χρηματοδότησης της επένδυσης. Ο Mishan (1971α), αιτιολογεί πλήρως την αναγκαία διασύνδεση της ανάλυσης κόστους-ωφελειών με τα οικονομικά της ευημερίας των οποίων διάφορες εφαρμογές παρουσιάζονται στα βιβλία των Price (1977) και Dasgupta, Pearce (1978).

14. Επειδή η εκτίμηση των διαφόρων κινδύνων επενδυτικών έργων υποδομής διαφέρουν μεταξύ του κοινού και των ειδικών, ο Pollak (1998) πρότεινε και οι δύο εκτιμήσεις να λαμβάνονται υπόψη σε μια ανάλυση κόστους-οφέλους.

15. Για μια λεπτομερή ανάλυση των διαφόρων τεχνικών της ανάλυσης κόστους-οφέλους σε συνδυασμό με την θεωρία του δεύτερου άριστου, βλ. Dreze, Stern (1987).

16. Ο Hicks (1940) είχε εντοπίσει την διαχρονική σύγκριση της ευημερίας κάτω από την υπόθεση ότι οι προτιμήσεις και οι επιθυμίες των καταναλωτών δεν αλλάζουν αλλά μεταβάλλεται μόνο το εισόδημά τους. Αυτή η υπόθεση δεν απέχει πολύ από την πραγματικότητα, αφού όπως έχει δείχθει (βλ. Olshavsky, Granbois 1979) και με εμπειρικές έρευνες, η δύναμη της καταναλωτικής συνήθειας πολλές φορές καταστρατηγεί την διαδικασία της καταναλωτικής επιλογής των ατόμων.

17. Η αναδιανομή του εισοδήματος διαμέσου κρατικών μηχανισμών δεν είναι μια διαδικασία χωρίς κόστος το οποίο ο Browning (1975) έχει μάλιστα υπολογίσει σε σημαντικό ύψος. Προσπάθεια να μετρηθεί η μεταβολή (κυρίως αύξηση) της ευημερίας διαμέσου μεταβίβασης εισοδήματος έχει διεξαχθεί στις ΗΠΑ βλ. π.χ. Orr (1976).

18. Για μια συνοπτική παρουσίαση αυτών των δεικτών, ως βάση μέτρησης της ευημερίας των καταναλωτών, βλ. Morgan, Smith (1969), Smith, Morgan (1970), Deaton, Muellbauer (1980α, κεφ. 7, 8), Diewert (1981), Slesnick (1998, σελ. 2125-8). Οι δείκτες αυτοί έχει επιχειρηθεί (π.χ. βλ. Pollak 1978) να «εκφράζουν» καταναλωτικές προτιμήσεις ακόμη και σε ένα περιβάλλον με τεχνολογικά καινοτομικά προϊόντα που μεταβάλλουν τις προτιμήσεις των ατόμων.

19. Για μια συνοπτική παρουσίαση των σημαντικότερων σχετικών οικονομετρικών προσεγγίσεων εκτίμησης της καμπύλης ζητήσεως, βλ. Deaton, Muellbauer (1980β), Slesnick (1998, σελ. 2115-2124), ενώ για σχετική ανάλυση των διαφόρων υποδειγμάτων συμπεριφοράς του καταναλωτή και την εμπειρική τους υπόσταση και χρησιμότητα, βλ. Blundell (1988).

20. Οι διάφοροι τρόποι εκτίμησης αυτών των στοιχείων παρουσιάζονται συνοπτικά από τον Layard (1972).

21. Η επίδραση των φόρων στα κίνητρα των ατόμων και κυρίως αυτά που σχετίζονται με την παραγωγική προσπάθεια επιστημάνθηκε και αναλύθηκε από τον Mirrlees (1971). Βάσει της τεχνικής ανάλυσης του άρθρου αυτού ο Mirrlees αργότερα ανέπτυξε τις επιδράσεις της ασύμμετρης πληροφόρησης στις επιπτώσεις της φορολογίας, μια συμβολή που του απέφερε το Νόμπελ οικονομικών του 1996.

22. Με την οριακή αυτή ανάλυση επιβεβαιώνεται και η θέση πολλών προκλασσικών και κλασικών οικονομολόγων υπέρ της φορολογίας των αγαθών πολυτελείας, βλ. Καραγιάννης (1993).

23. Για μια αναλυτική μαθηματική παρουσίαση των διαφόρων θεμελιωδών συστατικών της θεωρίας της βέλτιστης φορολογίας σε όρους διαφόρων μορφών και τύπων φόρων, βλ. Mirrlees (1986).

24. Οι δασμοί, μολονότι επιβάλλονται όπως οι έμμεσοι φόροι κατανάλωσης, δεν έχουν διαστρεβλωτικές επιδράσεις στην διαμόρφωση των τιμών εντός της χώρας αφού επιβάλλονται σε εισαγόμενα αγαθά. Για μια αναλυτική επισκόπηση των διαφόρων οικονομικών πολιτικών στο διεθνές εμπόριο και των επιπτώσεών τους στην ευημερία, βλ. Kemp (1976, μέρος II), Corden (1986).

25. Ο Sen (1979), αναλύει κριτικά τις προσπάθειες που έχουν γίνει για να χρησιμοποιηθεί το ατομικό πραγματικό εισόδημα ως καθοριστικό συστατικό της μέτρησης της ευημερίας κάτω από διάφορες υποθέσεις για τον τρόπο συσχέτισμού και εξαγωγής των ατομικών και των κοινωνικών επιλογών.

26. Στα πλαίσια αυτά έγιναν προσπάθειες όχι μόνο να διερευνηθεί η διαχρονική μεταβολή της ευημερίας ειδικών ομάδων πληθυσμού, όπως για παράδειγμα έκανε η Moon (1977) για τους πτωχούς και ηλικιωμένους, αλλά ακόμη για να εκτιμηθεί η ανισότητα των διαφόρων ευκαιριών που έχουν τα άτομα ως πηγή των οικονομικών τους ανισοτήτων (βλ. π.χ. Atkinson 1975, κεφ. 5, Ok, Kranish 1998).

27. Οι υποστηρικτές αυτής της θέσης δεν έχουν άδικο αφού σύμφωνα με τις σύγχρονες θεωρίες της νευροβιολογίας (βλ. Zizzo, 2002), δεν μπορεί να υποστηριχθεί η δυνατότητα «κατασκευής» ενός «ηδονόμετρου». Ο λόγος είναι ότι οι εμπειρίες και οι έξωθεν επιδράσεις στο άτομο μεταβάλλουν πολύ συχνά την ένταση και την ποικιλία των προτιμήσεών του. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι τα άτομα δεν συγκρίνουν την δική τους κατάσταση ευημερίας με των άλλων. Όπως έχει επαρκώς υποστηριχθεί (βλ. Gilboa, Schmeidler 2001), τα άτομα αξιολογούν την ευημερία τους βάσει τριών κατ' ελάχιστον παραγόντων: την παρελθούσα εμπειρία τους, την σύγκριση της κατάστασής τους με τα άλλα άτομα, και την λογική τους ως προς την δέουσα κοινωνική συμπεριφορά.

28. Η διεγκυστίνδα μεταξύ περισσότερης διανεμητικής ισότητας (ανισότητας) με μικρότερη (μεγαλύτερη) αποδοτικότητα, είναι ένα πολύ ευρύ θέμα που εξετάζεται σε άλλους κλάδους των οικονομικών που σχετίζονται με την ηθική, την ανάπτυξη, την οικονομική πολιτική, κλπ. Για μια συνοπτική παρουσίαση του προβλήματος αυτού βλ. Κορλίρας (1982), Καραγιάννης (1996).

29. Από το 2000 άρχισε να κυκλοφορεί και το ειδικό γι' αυτά τα θέματα περιοδικό *Journal of Human Development*.

30. Για τα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το κράτος πρόνοιας, βλ. Titmus (1958), Jordan (1976), ενώ για τα σχετικά στοιχεία της ευημερούσας κοινωνίας, βλ. Robson (1976).

Βιβλιογραφία

- Abramovitz, M. «Welfare Quandaries and Productivity Concerns», *American Economic Review*, τομ. 71, No 1, March, 1981, σελ. 1-17.
- Akerlof, G. «The market for lemons: quality uncertainty and the market mechanism», *Quarterly Journal of Economics*, τομ. 84, σελ. 488-500.
- Arrow, K. «Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention», στο *The Rate and Direction of Inventive Activity*, Princeton: Princeton University Press, 1962, σελ. 609-25, αναδημ. στο Nathan Rosenberg (επιμ.) *The Economics of Technological Change*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin Modern Economics, 1971, σελ. 164-181.
- Arrow, K. «Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care», *American Economic Review*, τομ. 53, No 5, 1963, σελ. 941-973.
- Arrow, K. «Political and Economic Evaluation of Social Effects and Externalities», στο M. Intriligator (επιμ.) *Frontiers of Quantitative Economics*, Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1971, σελ. 3-25.
- Arrow, K., Lind, R. «Uncertainty and the Evaluation of Public Investment Decisions», *American Economic Review*, τομ. 60, No 2, 1970, σελ. 364-78.
- d'Aspremont, C., Gevers, L. «Equity and the Informational Basis of Collective Choice», *Review of Economic Studies*, τομ. 44., 1977, σελ. 199-209.
- Atkinson, A. «On the Measurement of Inequality», *Journal of Economic Theory*, τομ. 2, 1970.
- Atkinson, A. *The Economics of Inequality*, Oxford: Clarendon Press, 1975.
- Ayres, R., Kneese, A. «Production, Consumption, and Externalities», *American Economic Review*, τομ. LIX, No 3, 1969, σελ. 282-97.

 Εμπειρικές διαστάσεις και εφαρμογές της Οικονομικής της Ευημερίας

- Bailey, M. «The Welfare Cost of Inflationary Finance», *Journal of Political Economy*, τομ. 64, 1956, σελ. 93-110.
- Bator, F. «The Anatomy of Market Failure», *Quarterly Journal of Economics*, σελ. 351-79, 1958, Ελλην. μετφ. Γ. Μπήτρος (επιμ) *Μικροοικονομική Ανάλυση: Κείμενα από τη διεθνή βιβλιογραφία*, τομ. Β, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1984, σελ. 243-277.
- Baumol, W. *Welfare Economics and the Theory of the State*, 1952, 2η εκδ. London: G. Bell and Sons, Ltd, 1965.
- Baumol, W. «Welfare and the State Revisited», στο Baumol, W. *Welfare Economics and the Theory of the State*, 2η εκδ. London: G. Bell and Sons, Ltd, 1965.
- Baumol, W. «On the Social Rate of Discount», *American Economic Review*, December, 1968.
- Baumol, W. «On Taxation and the Control of Externalities», *American Economic Review*, τομ. 62, No 2, 1972, σελ. 307-322.
- Baumol, W., Bradford, D. «Optimal Departures From Marginal Cost Pricing», *American Economic Review*, τομ. 60, No 2, 1970, σελ. 265-283.
- Bergson, A. «On Monopoly Welfare Loss», *American Economic Review*, τομ. 63, No 5, 1973, σελ. 853-70.
- Bertrand, T. Vanek, J. «The Theory of Tariffs, Taxes, and Subsidies: Some Aspects of the Second Best», *American Economic Review*, τομ. LXI. No 5, 1971, σελ. 925-31.
- Blundell, R. «Consumer Behavior: Theory and Empirical Evidence- A Survey», *Economic Journal*, τομ. 98, 1988, σελ. 16-65.
- Boadway, R. «The Welfare Foundations of Cost-Benefit Analysis», *Economic Journal*, No 84, December, 1974, σελ. 926-39.
- Bohm, P. «Second Best», *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, τομ. 3, London: Macmillan, 1987, σελ. 280-4.
- Boskin, M. Sheshinski, E. «Optimal Redistributive Taxation when Individual Welfare Depends upon Relative Income», *Quarterly Journal of Economics*, τομ. XCII, 1978, σελ. 589-601.
- Bowles, S. «Endogenous Preferences: The Cultural Consequences of Markets and other Economic Institutions», *Journal of Economic Literature*, τομ. XXXVI, 1998, σελ. 75-111.
- Brennan, G., Walsh, C. «Pareto-Desirable Redistribution in Kind: An Impossibility Theorem», *American Economic Review*, τομ. 67, No 5, 1977, σελ. 987-90.
- Browning, E. *Redistribution and the Welfare System*, Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1975.

- Buchanan, J., Kafoglis, M. «A Note on Public Goods Supply», *American Economic Review*, τομ. 53, 1963.
- Buchanan, J., Stubblebine, W. «Externalities», *Economica*, 1962.
- Buchanan, J., Wagner, R. «Democracy and Keynesian Constitutions: Political Biases and Economic Consequences», στο *The Consequences of Mr. Keynes*, London: The Institute of Economic Affairs, 1978, σελ. 13-27.
- Burns, M. «A Note on the Concept and Measure of Consumer's Surplus», *American Economic Review*, τομ. 53, 1973, σελ. 335-44.
- Carson, R. «On Monopoly Welfare Losses: Comment», *American Economic Review*, τομ. 65, No 5, 1975, σελ. 1008-14.
- Chakravarty, S. «Cost-benefit analysis», *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, τομ. 1, London: Macmillan, 1987, σελ. 687-90.
- Chakravarty, S. Moyes, P. «Individual welfare, social deprivation and income taxation», *Economic Theory*, τομ. 21, 2003, σελ. 843-869.
- Chenery, H. «The interdependence of investment decisions», στο M. Abramovitz, κ.ά. (επιμ.) *The Allocation of Economic Resources*, Stanford: Stanford University Press, 1959, σελ. 82-120, αναδημ. στο K. Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ. 336-371.
- Chipman, J., Moore, J. «Compensating Variation, Consumer's Surplus, and Welfare», *American Economic Review*, τομ. 70, No 5, 1980, σελ. 933-49.
- Coase, R. «The Problem of Social Cost», *Journal of Law and Economics*, October, 1960, σελ. 1-44, Ελλην. μετφ. Γ. Μπήτρος (επιμ) *Μικροοικονομική Ανάλυση: Κείμενα από τη διεθνή βιβλιογραφία*, Τομ. Β, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1984, σελ. 279-310.
- Corden, W. «The Normative Theory of International Trade», στο R.W. Jones (επιμ.) *International Trade: Surveys of Theory and Policy*, Amsterdam: North-Holland, 1986, σελ. 63-130.
- Corlett, W., Hague, D. «Complementarity and the Burden of Taxation», *Review of Economic Studies*, 1954.
- Cowling, K., Mueller, D. «The Social Costs of Monopoly Power», *Economic Journal*, τομ. 88, 1978, σελ. 727-48.
- Currie, J., Murphy, J. Schmitz, A. «The Concept of Economic Surplus and its Use in Economic Analysis», *Economic Journal*, December, 1971, σελ. 741-799.
- Daly, J., Giertz, F. «Welfare Economics and Welfare Reform», *American Economic Review*, τομ. 62, No 1, 1972, σελ. 131-8.
- Dasgupta, A., Pearce, D. *Cost-Benefit Analysis: Theory and Practice*, London: Macmillan, 1978.

 Εμπειρικές διαστάσεις και εφαρμογές της Οικονομικής της Ευημερίας

- Dasgupta,P., Stiglitz,J. «Potential Competition, Actual Competition and Economic Welfare», *European Economic Review*, τομ. 32, 1988, σελ. 569-77.
- Davis,O. Whinston,A. «Piecemeal Policy and the Theory of Second Best», *Review of Economic Studies*, τομ. 32, 1965, σελ. 323-31.
- Deaton,A., Muellbauer,J. *Economics and Consumer Behavior*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980α.
- Deaton, A., Muellbauer,J. «An Almost Ideal Demand System», *American Economic Review*, τομ. 70, No 3, 1980β, σελ. 312-25.
- Diamond,P. Mirrlees,J. «Optimal Taxation and Public Production I and II», *American Economic Review*, τομ. LXI, No 1, 1971, σελ. 8-27, No 3, σελ. 261-78.
- Diewert,E. «The Economic Theory of Index Numbers: A Survey», στο A. Deaton (επιμ.) *Essays in the Theory and Measurement of Consumer Behavior*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, σελ. 163-208.
- Dixit,A. Norman,V. «Advertising and Welfare», *Bell Journal of Economics*, τομ. 9, 1976, σελ. 1-17.
- Doyle,P. «Economic Aspects of Advertising: A Survey», *Economic Journal*, τομ. LXXVIII, 1963, σελ. 570-600.
- Dorfman,R., Samuelson, P., Solow, R. *Linear Programming and Economic Analysis*, Tokyo: McGraw-Hill, 1958.
- Dolbear,F.T. «On the Theory of Optimum Externality», *American Economic Review*, Τομ. 57, No 1, 1967, σελ.90-103.
- Drakopoulos,S. Karayiannis,A.D. «Towards an Economic approach to Imperfect Meritocracy», *Bulletin of Economic Research*, Τομ. 51, No 2, 1999α, σελ. 151-162.
- Drakopoulos,S., Karayiannis,A.D. «Mainstream Consumer Theory: Delay, Acceptance and History of Economic Thought Texts», *History of Economics Review*, τομ. 30, 1999β, σελ.68-81.
- Drakopoulos,S., Karayiannis,A.D. «The Paradox of Happiness: Evidence from the late pre-Classical and Classical Economic Thought», *Storia del Pensiero Economico*, No1, 2007, σελ. 29-47.
- Dreze,J. «Some Postwar Contributions of French Economists to Theory and Public Policy, with Special Emphasis on Problems of Resource Allocation», *American Economic Review*, τομ. 54, No 4, 1964, σελ. 1-64.
- Drezen,J., Stern,N. «The Theory of Cost-Benefit Analysis», στο A. Auerbach, M. Feldstein (επιμ.) *Handbook on Public Economics*, τομ.2, Amsterdam: North-Holland, 1987, σελ. 909-989.
- Duesenbery, J. *Income, Saving, and the Theory of Consumer Behavior*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1949.

- Eaton,C. White,W. «The Distribution of Wealth and the Efficiency of Institutions», *Economic Inquiry*, τομ. 29, 1991, σελ. 336-50.
- Eckstein,O. «A Survey of the Theory of Public Expenditure Criteria», στο J. Buchanan (επιμ.) *Public Finances: Needs, Sources and Utilization*, Princeton: Princeton University Press, 1961.
- Feldman,A. «Welfare Economics», *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, τομ. 4, London: Macmillan, 1987, σελ.889-95.
- Feldstein,M. «The Social Time Preference Discount Rate in Cost Benefit Analysis», *Economic Journal*, τομ. 74, No 2, 1964, σελ.37-54.
- Fleming,J.M. «Price and output policy of state enterprise: a symposium- comment», *Economic Journal*, τομ. 54, 1944, σελ. 321-9, αναδημ. K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ. 315-323.
- Fleming,M.J. «On making the best of balance of payments restrictions on imports», *The Economic Journal*, τομ. 61, 1951, σελ.48-91, αναδημ. στο K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ.588-607.
- Galbraith,K. *The Affluent Society*, Boston: Houghton Mifflin Company, 1958, 2η εκδ. 1969.
- Gamaletsos,T. «Further Analysis of Cross-Country Comparison of Consumer Expenditure Patterns», *European Economic Review*, τομ. 4, No 1, 1973, σελ. 1-20.
- Gardner,R. «The Arrow-Lind Theorem in a Continuum Economy», *American Economic Review*, τομ. 69, No 3, 1979, σελ. 420-2.
- Gilboa,I., Schmeidler,D. «A cognitive model of individual well-being», *Social Choice and Welfare*, τομ. 18, 2001, σελ. 269-88.
- Goetz,C. Buchanan,J. «External Diseconomies in Competitive Supply», *American Economic Review*, τομ. LXI, No 5, 1971, σελ. 883-90.
- Graaff, de V.J. «On Optimum Tariff Structures», *The Review of Economic Studies*, τομ. 17, 1949, σελ.47-59, αναδημ. στο K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ.523-540.
- Graaff, de V.J. *Theoretical Welfare Economics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1957.
- Graham,D. «Cost-Benefit Analysis under Uncertainty», *American Economic Review*, τομ. 71, No 4, 1981, σελ. 715-25.
- Green,J., Sheshinski,E. «Direct versus Indirect Remedies for Externalities», *Journal of Political Economy*, τομ. 84, No 4, 1976, σελ. 797-808.

 Εμπειρικές διαστάσεις και εφαρμογές της Οικονομικής της Ευημερίας

- Greenwald,B., Stiglitz,J. «Externalities in Economies with Imperfect Information», *Quarterly Journal of Economics*, τομ. 101, 1986, σελ. 229-264.
- Hammond,P. «Welfare Economics», στο G. Feiwel (επιμ.) *Issues in Contemporary Microeconomics and Welfare*, London: Macmillan,1985, σελ. 405-434.
- Harberger,A. «Monopoly and Resource Allocation», *American Economic Review*, τομ. 45, No 2, 1954, σελ. 77-87.
- Harberger,A. «Taxation, Resources Allocation, and Welfare», στο *The Role of Direct and Indirect Taxes in the Federal Reserve System*, 1964, Princeton: Princeton University Press, αναδημ. στο A. Harberger *Taxation and Welfare*, Boston: Little, Brown and Company, 1974, σελ.25-62.
- Harberger,A. «Three basic postulates for applied welfare economics: an interpretative essay», *Journal of Economic Literature*, τομ. 9, No 3, 1971, σελ.785-97.
- Harford,J. «The Ultimate Externality», *American Economic Review*, τομ. 88, No 1, 1998, σελ. 260-5.
- Harsanyi,J. «Utility, preferences, and substantive goods», *Social Choice and Welfare*, τομ. 14, 1997, σελ. 129-145.
- Henderson,A. «The Pricing of Public Utility Undertakings», *Manchester School of Economics and Social Studies*, τομ. 15, 1947, σελ.223-50, αναδημ. στο K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ.541-560.
- Hicks,J. «The Valuation of Social Income», *Economica*, τομ. VII, No 26, 1940, αναδημ. στο J.Hicks *Wealth and Welfare: Collected Essays on Economic Theory*, Oxford: Basil Blackwell, 1981, σελ.78-99.
- Hicks,J. «The rehabilitation of consumers' surplus», *The Review of Economic Studies*, τομ. 9, 1941, σελ.108-116, αναδημ. στο K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ.325-335.
- Hjalmarsson, L. «Monopoly Welfare Gains and the Costs of Decentralization», στο A.P. Jacquemin, H. de Jong (επιμ.) *Welfare Aspects of Industrial Markets*, Leiden: Martinus Nijhoff, 1977, σελ. 217-235.
- Hjalte,K., Lidgren,K. Stahl, I. *Environmental Policy and Welfare Economics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Hochman,H. «Individual Preferences and Distributional Adjustments», *American Economic Review*, τομ. LXII, No 2, 1972, σελ. 353-60.
- Jordan,B. *Freedom and welfare State*, London: Routledge & Kegan Paul, 1976.
- Jorgenson,D. «Aggregate Consumer Behavior and the Measurement of Social Welfare», *Econometrica*, τομ. 58, 1990, σελ. 1007-40.

- Jorgenson, D., Lau, L., Stoker, T. «Welfare Comparison under Exact Aggregation», *American Economic Review*, τομ. 70, No 2, 1980, σελ. 268-72.
- Just, R., Hueth, D., Schmitz, A. *Applied Welfare Economics and Public Policy*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc, 1982.
- Καραγιάννης, Α.Δ. «Απόψεις επί της άμεσης και έμμεσης φορολογίας κατά τον 18ο αιώνα», *Μελέτες προς Τιμήν του Καθηγητού Φρίξου Α. Λέτσα*, Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 1993, σελ. 152-174.
- Καραγιάννης, Α.Δ. «Arthur M. Okun "Equality and Efficiency- The Big Tradeoff": Αξιολόγηση μετά από είκοσι χρόνια», *Αρχαίον Οικονομικής Ιστορίας*, τομ. VII, No 1-2, 1996, σελ. 75-90.
- Καραγιάννης, Α.Δ. *Η Χαμένη Αθωότητα της Οικονομικής Πολιτικής*, Αθήνα: Γ. Μπένου, 2002.
- Καραγιάννης, Α.Δ. «Η εξέλιξη της θεωρίας της Οικονομικής της Ευημερίας», *Τιμητικός Τόμος Ομότιμου Καθηγητή Α. Παναγιωτόπουλου*, εκδ. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2006, σελ. 521-580.
- Κορλίρας, Π. *Οικονομική Δικαιοσύνη και Αποτελεσματικότητα: Δοκίμιο Πολιτικής Οικονομίας*, Αθήνα: Gutenberg, 1982.
- Kaldor, N. «The Economic Aspects of Advertising», *Review of Economics Studies*, τομ. XVIII, 1949-50, αναδημ. στο N. Kaldor *Essays of Value and Distribution*, London: Duckworth, 1960, σελ. 96-140.
- Karayiannis, A. D. «Imperfect Meritocracy and Inefficiency», *Rivista Internazionale di Scienze Economiche e Commerciali*, τομ. 42, No 4 1995, σελ. 241-255
- Karayianis, A. D., Young, A. «Entrepreneurial Activities in a Veblenian type Transition Economy», *The American Economist*, Fall, 2003, Τομ. XLVII, σσ. 40-51.
- Kemp, M. *Three Topics in the Theory of International Trade: Distribution, Welfare and Uncertainty*, Amsterdam: North-Holland, 1976.
- Keynes, J. M. «Economic Possibilities for Our Grandchildren», 1930, αναδημ. στο *Essays in Persuasion*, 1931, *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, τομ. IX, London: Macmillan, 1972, σελ. 321-332.
- Keynes, J. M. «How to Pay for the War», 1939-40, αναδημ. στο *Essays in Persuasion*, *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, τομ. IX, London: Macmillan, 1972, σελ. 367-439.
- Kneese, A. «Environmental Pollution: Economics and Policy», *American Economic Review*, τομ. LXI, No 2, 1971, σελ. 153-166.
- Kotowitz, Y., Mathewson, F. «Informative Advertising and Welfare», *American Economic Review*, τομ. 69, No 3, 1979, σελ. 284-294.
- Layard, R. «Introduction», στο R. Layard (επιμ.) *Cost-Benefit Analysis*, Harmondsworth: Penguin Books, Ltd, 1972, σελ. 9-71.

 Εμπειρικές διαστάσεις και εφαρμογές της Οικονομικής της Ευημερίας

- Lerner,A. «The Economics and Politics of Consumer Sovereignty», *American Economic Review*, τομ. LXII, No 2, 1972, σελ. 258-66.
- Leibenstein,H. «Bandwagon, Snob, and Veblen Effects in the Theory of Consumers' Demand», *Quarterly Journal of Economics*, τομ. 64, 1950, Ελλην. μετφ. Γ. Μπήτρος (επιμ) *Μικροοικονομική Ανάλυση: Κείμενα από τη διεθνή βιβλιογραφία*, Τομ, Α, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1984, σελ. 241-269.
- Lipsey,R., Lancaster,K. «The General Theory of Second Best», *Review of Economic Studies*, τομ. 24, No 1, 1956, σελ.11-32.
- Little,I. «Direct versus indirect taxes», *Economic Journal*, τομ. 61, 1951, σελ.577-84, αναδημ. στο K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ.608-15.
- Lucas,R. «Inflation and Welfare», *Econometrica*, τομ. 68, No2, 2000, σελ. 247-74.
- McKean,R. «The use of shadow prices», στο S. Chase (επιμ.) *Problems in Public Expenditure Analysis*, The Brookings Institution, 1968, σελ. 33-52.
- McKenzie,G. *Measuring economic welfare: New methods*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- McKenzie,G., Pearce,I. «Welfare Measures- A Synthesis», *American Economic Review*, τομ. 72, 1982, σελ. 669-82.
- Marglin,S. «The Social Rate of Discount and the Optimum Rate of Investment», *Quarterly Journal of Economics*, February, τομ. 77, 1963, σελ. 95-111.
- Maskin,E. «A Theorem on Utilitarianism», *Review of Economic Studies*, τομ. 45, 1978, σελ. 93-96.
- Meade,J. «Price and output policy of state enterprise: a symposium», *Economic Journal*, τομ. 54, 1944, σελ. 321-9, αναδημ. K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ. 309-315.
- Meade,J. «External economies and diseconomies in a competitive situation», *Economic Journal*, τομ. 62, 1952, σελ.54-67, αναδημ. στο K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ.185-198.
- Meade,J. *Trade and Welfare: Mathematical Supplement*, London: Oxford University Press, 1955.
- Meade,J. *The Theory of Economic Externalities*, The Netherlands: Sijthoff & Nordhoff, 1979.
- Mirrlees, J. «An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation», *Review of Economics Studies*, τομ. 38, 1971, σελ. 175-208.
- Mirrlees,J. «The Theory of Optimal Taxation», στο K. Arrow, M. Intriligator (επιμ)

- Handbook of Mathematical Economics*, τομ. III, Amsterdam: North-Holland, 1986, σελ. 1197-1149.
- Mishan, E.J. «Second Thoughts on Second Best», *Oxford Economic Papers*, 1962, σελ. 205-217.
- Mishan, E.J. «Pareto Optimality and the Law», *Oxford Economic Papers*, 1967, σελ. 255-287.
- Mishan, E.J. *Cost-Benefit Analysis*, London: Allen & Unwin, 1971α.
- Mishan, E.J. «Evaluation of life and limb: a theoretical approach», *Journal of Political Economy*, τομ. 79, No 4, 1971β, σελ. 687-705.
- Morgan, J. Smith, J. «Measures of Economic Well-offness and their correlates», *American Economic Review*, τομ. LIX, No 2, 1969, σελ. 450-62.
- Moon, M. *The Measurement of Economic welfare: Its application to the Aged Poor*, New York: Academic Press, 1977.
- Moore, T.G. «An Economic Analysis of the Concept of Freedom», *Journal of Political Economy*, τομ. 77, No 4, 1969, σελ. 532-44.
- Musgrave, R. «Cost-benefit analysis and the theory of public finance», *Journal of Economic Literature*, τομ. 7, No 3, 1969, σελ. 797-806.
- Nath, S. *A Reappraisal of Welfare Economics*, London: Routledge & Kegan Paul, 1969.
- Ng, Y-K. *Welfare Economics: Introduction and Development of Basic Concepts*, London: Macmillan, 1979.
- Ng, Y-K. «Utility, informed preferences, or happiness: Following Harsanyi's argument to its logical conclusion», *Social Choice and Welfare*, τομ. 16, 1999, σελ. 197-216.
- Nordhaus, W. «The Political Business Cycle», *Review of Economic Studies*, τομ. 42, 1975, σελ. 169-190.
- Ok, E., Kranich, L. «The measurement of opportunity inequality: a cardinal-based approach», *Social Choice and Welfare*, τομ. 15, 1998, σελ. 263-87.
- Olshavsky, R., Granbois, D. «Consumer Decision Making- Facts or Fiction?», *Journal of Consumer Research*, τομ. 6, 1979, σελ. 93-100.
- Olson, M. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Group*, Harvard University Press, 1965, Ελλην. μετφ. Εκδόσεις Παπαζήσης, 1991.
- Orr, L. «Income Transfers as a Public Good: An Application to AFDC», *American Economic Review*, τομ. 66, No 3, 1976, σελ. 359-71.
- Pearce, D. *Cost-Benefit Analysis*, London: Macmillan, 1971, Ελλην. μετφ. Β.Δαλαμάγκα, Αθήνα: Α.Σάκουλας.
- Plott, C. «Externalities and Corrective Taxes», *Economica*, τομ. 33, 1966, σελ. 84-7.
- Pollak, R. «Interdependence Preferences», *American Economic Review*, τομ. 66, No 3, 1976, σελ. 309-20.

 Εμπειρικές διαστάσεις και εφαρμογές της Οικονομικής της Ευημερίας

- Pollak,R. «Price Dependent Preferences», *American Economic Review*, τομ. 67, No 2, 1977, σελ. 64-75.
- Pollak,R. «Welfare Evaluation and the Cost-of-Living Index in the Household Production Model», *American Economic Review*, τομ. 68, No 3, 1978, σελ. 285-99.
- Pollak,R. «Imagined Risks and Cost-Benefit Analysis», *American Economic Review*, τομ. 88, No 2, 1998, σελ. 376-80.
- Pollak,R. Wales,T. «Welfare Comparisons and Equivalence Scales», *American Economic Review*, τομ. 69, No 2, 1979, σελ. 216-21.
- Prest,A., Turvey,R. «Cost-Benefit Analysis: A Survey», *Economic Journal*, December, τομ. 75, 1965, σελ. 683-735, αναδημ. στο *Surveys of Economic Theory*, τομ. III, London: Macmillan, σελ.155-207.
- Price,C. *Welfare Economics in Theory and Practice*, London: Macmillan, 1977.
- Reiter,S. «Information and Performance in the (New)² Welfare Economics», *American Economic Review*, τομ. 67, No 1, 1977, σελ. 226-34.
- Reynolds,M., Smolensky,E. «Welfare Economics: Or, When is a Change an Improvement», στο S. Weintraub (επιμ.) *Modern Economic Thought*, Oxford: Basil Blackwell, 1977, σελ. 447-466.
- Roberts,K. «Possibility Theorems with Interpersonally Comparable Welfare Levels», *Review of Economic Studies*, τομ. 47, 1980, σελ. 409-20
- Robson,W. *Welfare State ans Welfare Society: Illusion and Reality*, London: George Allen & Unwin, Ltd, 1976.
- Samuelson,P. «Evaluation of real national income», *The Oxford Economic Papers*, τομ. 2, 1950, σελ.1-29, αναδημ. στο K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ.402-433.
- Samuelson,P. «The pure theory of public expenditure», *The Review of Economics and Statistics*, τομ. 36, 1954, σελ. 387-9, αναδημ. K.Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ. 179-182.
- Samuelson,P. «Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure», *Review of Economics and Statistics*, τομ. 37, No 4, 1955, σελ. 350-6, Ελλην. μετφ. Γ. Μπήτρος (επιμ) *Μικροοικονομική Ανάλυση: Κείμενα από τη διεθνή βιβλιογραφία*, Τομ, Β, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1984, σελ. 311-24.
- Sandmo,A. «Optimal Taxation in the presence of externalities», *Economica*, τομ. 77, 1975, σελ. 96-8.
- Schmalensee,R. «Consumer's Surplus and Producer's Goods», *American Economic Review*, τομ. LXI, No 4, 1971, σελ.682-7.

- Scitovsky, T. «A Reconsideration of the Theory of Tariffs», 1942, αναδημ. στο T. Scitovsky *Papers on Welfare and Growth*, London: George Allen & Unwin Ltd, 1964, σελ. 139-166.
- Scitovsky, T. «Two concepts of external economies», *Journal of Political Economy*, τομ. 17, 1954, σελ. 143-51, αναδημ. στο K. Arrow T. Scitovsky (επιμ.) *Readings in Welfare Economics*, London: George Allen and Unwin, Ltd, 1969, σελ. 242-252.
- Scitovsky, T. «A Critique of Present and Proposed Standards», 1960, αναδημ. στο T. Scitovsky *Papers on Welfare and Growth*, London: George Allen & Unwin Ltd, 1964, σελ. 232-240.
- Scitovsky, T. «On the Principle of Consumers' Sovereignty», 1962, αναδημ. στο T. Scitovsky *Papers on Welfare and Growth*, London: George Allen & Unwin Ltd, 1964, σελ. 241- 9.
- Scitovsky, T. «What's Wrong with the Arts Is What's Wrong with Society», *American Economic Review*, τομ. 62, No 2, 1972, σελ. 62-69.
- Scitovsky, T. *The Joyless Economy: An Inquiry into Human Satisfaction and Consumer Dissatisfaction*, Oxford: Oxford University Press, 1976.
- Seagraves, J. «More on the Social Rate of Discount», *Quarterly Journal of Economics*, vol. LXXXIV, No 3, 1970, σελ. 430-450.
- Sen, A. *On Economic Inequality*, Oxford: Oxford University Press, 1973.
- Sen, A. «The Welfare Basis of Real Income Comparisons: A Survey», *Journal of Economic Literature*, τομ. XVII, 1979, σελ. 1-45.
- Sen, A. *Commodities and Capabilities*, Amsterdam: North-Holland, 1985.
- Sheshinski, E. «Positive Second-Best Theory: A Brief Survey of the Theory of Ramsey Pricing», στο K. Arrow, M. Intriligator (επιμ.) *Handbook of Mathematical Economics*, τομ. III, Amsterdam: North-Holland, 1986, σελ. 1251-80.
- Silberberg, E. «Duality and the Many Consumer's Surpluses», *American Economic Review*, τομ. 62, 1972, σελ. 942-52.
- Smith, J. Morgan, J. «Variability of Economic Well-being and its Determinants», *American Economic Review*, τομ. LX, No 2, 1970, σελ. 286-95.
- Slesnick, D. «Empirical Approaches to the Measurement of Welfare», *Journal of Economic Literature*, τομ. 36, 1998, σελ. 2108-65.
- Stigler, G., Becker, G. «De Gustibus Non Est Disputandum», *American Economic Review*, τομ. 67, No 2, 1977, σελ. 76-90.
- Stiglitz, J. «Pareto Efficient and Optimal Taxation and the New New Welfare Economics», στο A. Auerbach, M. Feldstein (επιμ.) *Handbook on Public Economics*, τομ. 2, Amsterdam: North-Holland, 1987, σελ. 991-1042.
- Stiglitz, J. «The Invisible Hand and Modern Welfare Economics», *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No 3641, March, 1991.

 Εμπειρικές διαστάσεις και εφαρμογές της Οικονομικής της Ευημερίας

- Stiglitz, J. *Whither Socialism?*, Cambridge, Mass: Massachusetts Institute of Technology, 1994, Ελλην. Μετφ. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, 1998.
- Taylor, L., Weiserbs, D. «Advertising and the Aggregate Consumption Function», *American Economic Review*, τομ. 62, No 4, 1972, σελ. 642-655.
- Tinbergen, T. «A Positive and Normative Theory of Income Distribution», *Review of Income and Wealth*, τομ. 16, No 3, 1970.
- Titmus, R. *Essays on the Welfare State*, London: George Allen & Unwin, Ltd, 1958.
- Thurow, L. «Cash Versus In-Kind Transfers», *American Economic Review*, Τομ. 64, No 2, 1974, σελ. 190-5.
- Turvey, R. «Present Value versus Internal Rate of Return: An Essay in the Theory of the Third Best», *Economic Journal*, τομ. LXXIII, March, 1963α.
- Turvey, R. «On Divergence between Social Cost and Private Cost», *Economica*, August, 1963β, σελ.309-313.
- Varian, H. «A Solution to the Problem of Externalities When Agents Are Well-Informed», *American Economic Review*, τομ. 84, No 5, 1994, σελ.1278-93.
- Waud, R. «Inflation, Unemployment, and Economic Welfare», *American Economic Review*, τομ. LX, No 4, 1970, σελ. 631-41.
- Weisbrod, B. «Income redistribution effects and benefit-cost analysis», S. Chase (επιμ.) *Problems in Public Expenditure Analysis*, The Brookings Institution, 1968, σελ. 177-209.
- Willig, R. «Consumers' surplus without apology», *American Economic Review*, τομ. 64, No 4, 1976, σελ. 589-97.
- Winch, D. «Consumer's Surplus and the Compensation Principle», *American Economic Review*, τομ. 55, 1965, σελ. 395-423.
- Worcester, D. «Pecuniary and Technological Externality, Factor Rents, and Social Costs», *American Economic Review*, τομ. LIX, No 5, 1969, σελ.873-885, αναδημ. στο R. Neel (επιμ.) *Readings in Price Theory*, Cincinnati, Ohio: South-Western Publishing, Co, 1973, σελ.502-518.
- Yaqub, S. «Intertemporal Welfare Dynamics», *Human Development Reports*, October, 2000.
- Yitzhaki, S. «A Note on Optimal Taxation an Administrative Costs», *American Economic Review*, τομ. 69. No 3, 1979, σελ.475-80.
- Zizzo, D.J. «Neurobiological measurements of cardinal utility» Hedonimeters or learning algorithms», *Social Choice and Welfare*, τομ. 19, 2002, σελ. 477-488.